

MAREK J. MALINOWSKI

GENEZA KRYZYSU RODEZYJSKIEGO

I. Rozwój sytuacji wewnętrznej w Rodezji Południowej w latach 1890-1953. II. Rodezja Południowa jako „najważniejszy partner” w Federacji Afryki Centralnej. III. Ewolucja polityczna Rodezji Południowej w okresie istnienia Federacji Afryki Centralnej. IV. Front Rodezyjski — nowe zjawisko w życiu politycznym Rodezji Południowej. V. Dążenie białych osadników do uzyskania niepodległości przez Rodezję Południową. VI. Ogłoszenie niepodległości Rodezji.

Kryzys rodezyjski, zapoczątkowany ogłoszeniem w dniu 11 listopada 1965 r. przez premiera Iana Smitha „jednostronnej deklaracji niepodległości” Rodezji, bez wątpienia należy do najbardziej skomplikowanych problemów współczesnej Afryki. Jego specyficzny charakter sprawił, iż wykroczył on daleko poza ramy wewnętrznego konfliktu polityczno-społecznego pomiędzy białą mniejszością osadniczą i większością afrykańską w Rodezji, stając się zjawiskiem o rezonansie ogólnoswiatowym. Źródła tego kryzysu sięgają okresu z przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, kiedy to Rodezja Południowa¹ wraz z Rodezją Północną (obecnie Zambia) i Niasą (obecnie Malawi) wchodziła w skład Federacji Afryki Centralnej, a nawet czasów jeszcze wcześniejszych, sięgających pierwszego ćwierćwiecza XX w. Wówczas to bowiem Rodezja Południowa po otrzymaniu statusu samorządnej kolonii Wielkiej Brytanii wkroczyła w istocie na drogę, która doprowadziła ją do niepodległości w 1965 r.

Niniejszy artykuł poświęcony jest właśnie omówieniu genezy kryzysu rodezyjskiego, analizie przyczyn, które doprowadziły do jego powstania w połowie lat sześćdziesiątych obecnego stulecia.

I. ROZWÓJ SYTUACJI WEWNĘTRZNEJ W RODEZJI POŁUDNIOWEJ W LATACH 1890-1953

Historia państwa, którego nazwa pochodzi od nazwiska jednego z czołowych polityków kolonialnych Wielkiej Brytanii XIX w. Cecila Rhodesa, w rozumieniu brytyjskich polityków imperialnych, datuje się od 13 września 1890 r., tj. od chwili zakończenia podboju jego terytorium przez Brytyjczyków. Przez okres następujących 33 lat kraj ten posiadał status protektoratu, na mocy Rozporządzenia Królewskiego z 9 maja 1891 r.,

¹ Rodezja nosiła do 24 X 1964 nazwę Rodezji Południowej i przyjęła obecną nazwę po uzyskaniu niepodległości przez Rodezję Północną, która wówczas przyjęła oficjalną nazwę Zambii. Z tego względu w artykule, obejmującym okres do 11 XI 1965, używać będziemy na określenie Rodezji nazwy Rodezji Południowej do momentu przyjęcia przez nią obecnej nazwy oficjalnej.

znajdując się pod administracją Brytyjskiej Kompanii Afryki Południowej.

Zgodnie z zasadami brytyjskiego prawa kolonialnego, tworzonych przez takie dokumenty, jak: Ustawa o Ważności Praw Kolonialnych z 1865 r., Ustawa o Osadnictwie Brytyjskim z 1887 i 1945 r., Ustawa o Jurysdykcji Zagranicznej z 1890 i 1913 r. oraz Ustawa o Interpretacji z 1889 r. (sekcja 18)² posiadłości zależne składały się z kolonii, protektoratów i tzw. protektoratów międzynarodowych. Kolonie były terytoriami zaanektowanymi przez Koronę brytyjską, stanowiąc część posiadłości królewskich, a ich mieszkańcy byli poddanymi metropolii.

Formalnoprawną cechą protektoratu była natomiast kontrola stosunków zagranicznych i obrony danego terytorium sprawowana przez Koronę brytyjską. Według prawa brytyjskiego protektoraty nie były anektowane, nie stanowiły części posiadłości królewskich, a ich mieszkańcy nie byli brytyjskimi poddanymi.

Zasięg sprawowanej władzy nie wszędzie był jednakowy i z tego punktu widzenia od protektoratów kolonialnych odróżnia się protektoraty międzynarodowe, których miejscowi władcy, zachowując formalnie suwerenność, przekazali Wielkiej Brytanii sprawowanie kontroli nad stosunkami zagranicznymi swych krajów.

Ustrój Rodezji Południowej od momentu otrzymania statusu protektoratu kształtowany był stopniowo przez Wielką Brytanię drogą rozwoju władzy wykonawczej i ustawodawczej. W dniu 28 października 1898 r. utworzono pierwszą Radę Wykonawczą a następnie pierwszą Radę Ustawodawczą. Pierwsze wybory do tej rady odbyły się w kwietniu 1899 r. z udziałem wyłącznie przedstawicieli ludności białej. Powołana wówczas Rada Ustawodawcza liczyła 12 deputowanych. W 1903 i 1911 r. kolejno powiększono jej liczebność do 16 a następnie do 19 członków.

Następnym etapem było przyznanie Rodezji Południowej statusu kolonii. Poprzedzone ono zostało referendum w dniu 27 października 1922 r., w którym większość z 15 tysięcy głosujących (wyłącznie biali) wypowiedziała się za przyznaniem krajowi tego statusu. W dniu 12 września 1923 r. Rodezja Południowa została formalnie zaanektowana przez Koronę brytyjską i przekształcona w tzw. samorządną kolonię, posiadającą rząd odpowiedzialny wobec miejscowego parlamentu³.

Wielka Brytania objęła pieczę nad sprawami zagranicznymi i obroną terytorium, zachowała ponadto prawo sprzeciwu wobec aktów dotyczących spraw wewnętrznych. Rządowi imperialnemu przysługiwało też prawo nadzoru nad sprawami ludności afrykańskiej w celu ochrony jej interesów przed dyskryminacją ze strony władz tego kraju, całkowicie opartych przez białych. Charakterystycznym momentem, określającym stosunki prawnoustrojowe między Rodezją Południową a Wielką Brytanią było to, że począwszy od 1923 r. podlegała ona kontroli nie Ministerstwa Kolonii, lecz Ministerstwa ds. Stosunków z brytyjską Wspólnotą Narodów, które zastąpiło poprzednio istniejące Ministerstwo Dominów⁴.

W dniu 1 października 1923 r. Rodezja Południowa otrzymała pierwszą w historii kraju konstytucję⁵, na mocy której struktura władzy

² M. Wight, *British Colonial Constitutions*, 1947. Oxford 1952, s. 543-556.

³ D. S. Rotchild, *Toward Unity in Africa. A Study of Federalism in British Africa*. Washington 1960, s. 88.

⁴ Ch. Jeffries, *The Colonial Office*. London 1957, s. 27.

⁵ D. J. Murray, *The Governmental System in Southern Rhodesia*. Oxford 1970, s. 2.

przedstawiała się tu następująco: najwyższym urzędnikiem administracji kolonialnej był gubernator brytyjski, występujący jako przedstawiciel metropolii⁶. Był on z urzędu członkiem rządu, na czele którego stał premier (przywódca partii posiadającej największą liczbę mandatów w parlamencie). Funkcje władz ustawodawczych pełniło Zgromadzenie Ustawodawcze, liczące 30 członków pochodzących z wyborów, dokonywanych w 30 okręgach wyborczych.

Ordynacja wyborcza została co prawda sporządzona z pominięciem kryteriów rasowych, jednak w praktyce członkami Zgromadzenia byli wyłącznie biali. Prawa wyborcze przysługiwały bowiem mieszkańcom Rodezji Południowej spełniającym następujące warunki: ukończenie 21 lat, posiadanie statusu „poddanego brytyjskiego” oraz cenzusu wykształcenia i majątkowego⁷. Tak określone warunki wstępne były w rzeczywistości niemożliwe do spełnienia przez prawie 100% Afrykanów.

Wymownie świadczy o tym fakt, iż w 1922 r. prawa wyborcze posiadało w Rodezji Południowej 19 tys. osób (niemal wyłącznie biali) na łączną liczbę 899 tys. mieszkańców, w tym około 35 tys. białych i ponad 850 tys. Afrykanów.

Zgromadzenie Ustawodawcze uprawnione było do podejmowania uchwał, jednak nabrały one mocy prawnej dopiero po zatwierdzeniu ich przez gubernatora brytyjskiego. Nie mogło ono natomiast podejmować formalnie żadnych uchwał w sprawach dotyczących ludności miejscowej, nad którą nadzór sprawował rząd imperialny poprzez gubernatora. Ta zasada prawnoustrojowa została zawarta w konstytucji⁸. W praktyce władze brytyjskie nie zawsze przestrzegały tych zastrzeżeń, o czym świadczy to, że w 1930 r. Zgromadzenie Ustawodawcze przyjęło, zatwierdzoną przez władze metropolii, Ustawę o Podziale Ziemi, która regulowała stosunki własnościowe w odniesieniu do ziemi uprawnej. Dotyczyła ona nie tylko bezpośrednio ludności afrykańskiej, lecz ponadto stanowiła wyraz jaskrawej dyskryminacji kolorowej większości⁹.

System polityczny samorządnej kolonii uzupełniał wreszcie wewnętrzny układ partyjny. W latach 1923-1938 składał się on wyłącznie z organizacji politycznych ludności białej; pierwsza afrykańska partia polityczna powstała bowiem dopiero w 1938 r. Dominującą rolę odgrywały tu ugrupowania umiarkowane pravicowe, reprezentujące interesy białych pochodzenia europejskiego i sprawujące władzę w kraju. Były to następujące organizacje: Partia Rodezji, założona w 1924 r. przez Charlesa Coghлана¹⁰, która rządziła w okresie od 1924¹¹ do 1933 r. i Partia Zjednoczona, założona w 1933 r. przez Godfreya Hugginsa¹²,

⁶ Pierwszym gubernatorem Rodezji Południowej mianowano sir J. Chancellora.

⁷ Cenzus wykształcenia przewidywał umiejętność zapisania z dyktanda 50 słów w języku angielskim, a cenzus majątkowy posiadanie majątku o wartości 150 funtów szterlingów lub dochodów w wysokości 100 funtów szterlingów rocznie. Cenzus majątkowy nie obejmował udziału we własności plemiennych i własności wspólnot wiejskich, co uderzało bezpośrednio w interesy ludności afrykańskiej nie podlegającej w ten sposób kwalifikacji wyborczej w zakresie cenzusu majątkowego.

⁸ C. Palley, *The Constitutional History and Law in Southern Rhodesia 1888-1965*. Oxford 1966, s. 237.

⁹ Przewidywała ona, że 48 tys. białych otrzyma w użytkowanie 48 mln akrów ziemi uprawnej a 1052 tys. Afrykanów jedynie 38,6 mln akrów.

¹⁰ Zob. J. P. R. Wallis, *One Man's Hand: The Story of Sir Charles Coghlan and the Liberation of Southern Rhodesia*. London 1950, s. 97.

¹¹ 20 IV 1924 odbyły się w Rodezji Południowej pierwsze wybory po otrzymaniu statusu samorządnej kolonii, w rezultacie których władzę objęła Partia Rodezji.

¹² Sir Godfrey M. Huggins był najwybitniejszym politykiem rodezyjskim; spra-

sprawująca władzę od 1934 r. do 1953 r. W opozycji pozostawały natomiast organizacje występujące w imieniu wywodzących się ze Związku Afryki Południowej — Afrykanerów¹³, ciężących w naturalny sposób do swych pobratymców i reprezentujących bardziej ekstremistyczne tendencje niż Rodezyjczycy pochodzenia europejskiego, oraz partie o orientacji liberalnej, cieszące się poparciem bardziej umiarkowanie nastawionych kręgów ludności osadniczej.

Rozwój wewnętrznej sytuacji społeczno-politycznej w Rodezji Południowej w okresie 30 lat, od otrzymania statusu samorządnej kolonii do powstania Federacji Afryki Centralnej, charakteryzował się stopniową konsolidacją białej społeczności, złożonej z różnych elementów narodowościowych oraz umacnianiem systemu eksploatacji i dyskryminacji afrykańskiej większości. Budowa tego systemu została zapoczątkowana już w pierwszym ćwierćwieczu XX w. W 1911 r. ogłoszono Ustawę o Górnictwie i Zakładach Przemysłowych, wprowadzającą barierę rasową w przemyśle wydobywczym i przetwórczym, a w 1913 r. Ustawę o Ziemi, zakazującą ludności afrykańskiej osiedlania się na terenach zamieszkałych przez białych osadników. Kurs ten był kontynuowany, o czym świadczą kolejne ustawy ogłoszone w latach trzydziestych. W 1934 r. parlament uchwalił Ustawę o Postępowaniu Rozjemczym w Przemysle, zmniejszającą możliwości Afrykanów w zakresie zatrudnienia w przemyśle przetwórczym, w 1936 r. Ustawę o Zasadach Rejestracji, poważnie ograniczającą prawo Afrykanów do zrzeszania się, a w 1937 r. tzw. Ustawę Kukurydzianą, dyskryminującą rolników afrykańskich produkujących kukurydzę w stosunku do białych farmerów¹⁴.

Drugim kierunkiem polityki wewnętrznej władz osadniczych było dążenie do przeciwstawienia się rozwojowi afrykańskiego ruchu oporu, który zaczął się krystalizować w okresie po I wojnie światowej. Pierwszą organizacją afrykańską był utworzony w 1919 r. Związek Pracowników Przemysłowych i Handlowych, którego przywódcą był pochodzący z Niasy Clement Kadalie¹⁵. W początkach lat dwudziestych liczył on około 250 tys. członków. W swej działalności Związek łączył żądania polityczne z postulatami natury ekonomicznej. W latach dwudziestych powstało z kolei Patriotyczne Stowarzyszenie Amendebele, skupiające grupę inteligencji afrykańskiej wywodzącej się z plemienia Matabele. W 1938 r. powstała pierwsza w pełnym tego słowa znaczeniu polityczna organizacja afrykańska pod nazwą Kongres Bantu Rodezji Południowej, której przewodniczącym był Aaron Jacha. Liczył on w tym czasie 150 członków, zgrupowanych w komórkach działających w głównych miastach oraz w kilku rezerwatach¹⁶. Od początku swej działalności Kongres występował przeciwko ustawodawstwu krajowemu, podając jednocześnie ostrej krytykę politykę władz wobec ludności afrykańskiej i doma-

---

wował funkcję premiera nieprzerwanie w okresie 1933-1953. Poświęcono mu kilka prac biograficznych, wśród których warto wymienić pracę L. H. Ganna i M. Gelfanda, *Huggins of Rhodesia, the Man and his Country*. London 1964, s. 285.

¹³ Afrykanerzy — przeważająca część ludności białej w dzisiejszej Republice Południowej Afryki, tworząca specyficzny naród, który powstał z różnych europejskich elementów narodowościowych (głównie holenderscy Burowie) w drodze ich integracji w okresie XVII-XX w.

¹⁴ R. Gray, *The Two Nations. Aspects of the Development of Race Relations in the Rhodesias and Nyasaland*. London 1960, s. 162-163.

¹⁵ E. Roux, *Time Longer Than Rope*. London 1948, s. 161.

¹⁶ Evidence of Mr. Jacha and others to the Bledisloe Commission — „Rhodesia Herald” z 24 i 25 V 1938.

gając się złagodzenia dyskryminacji Afrykanów w zakresie zatrudnienia i wykształcenia. W 1939 r. Kongres zmienił swą nazwę na Afrykański Kongres Narodowy Rodezji Południowej, działając przez następne 21 lat, tj. do czerwca 1960 r. jako najsilniejsza afrykańska organizacja polityczna, walcząca o wyzwolenie narodowe i społeczne ludności kolorowej. Był on elitarnym ugrupowaniem politycznym, skupiającym przede wszystkim inteligencję afrykańską, rekrutującą się spośród powstającej burżuazji afrykańskiej, arystokracji rodowoplemiennej i ludzi wolnych zawodów. W latach czterdziestych przywódcy Kongresu podjęli szereg wysiłków w celu nawiązania współpracy z szybko rozwijającym się afrykańskim ruchem związkowym.

Czołowym przedstawicielem tego ruchu było utworzone w 1944 r. Stowarzyszenie Afrykańskich Pracowników Kolei Rodezyjskich, które za główny kierunek swej działalności uważało prowadzenie walki na rzecz polepszenia sytuacji społeczno-ekonomicznej robotników afrykańskich. Rozwijało ono dużą aktywność społeczną i polityczną, jednocześnie szybko zwiększając liczbę członków; o ile w 1944 r. liczyło ono 200 członków, to 8 lat później już ponad 2600 członków (skupionych w 22 sekcjach).

Rozwój organizacyjny oraz postępująca radykalizacja afrykańskiego ruchu związkowego i politycznego zaniepokoiły władze, które w początkach lat pięćdziesiątych poczęły stosować represje celem zahamowania aktywności politycznej Afrykanów. W maju 1951 r. zdelegalizowały one Stowarzyszenie Głosu Pracowników Afrykańskich, jedną z czołowych afrykańskich organizacji społeczno-politycznych. Był to pierwszy w historii kraju wypadek oficjalnego zakazu działalności politycznej organizacji afrykańskiej.

Rozwój polityczno-ekonomiczny Rodezji Południowej po otrzymaniu statusu samorządnej kolonii doprowadził do przeksztalcenia się jej w stosunkowo zaawansowany pod względem gospodarczym i stabilny wewnętrznie organizm polityczny, w którym biała mniejszość osadnicza pod kontrolą brytyjskiej metropolii sprawowała pełną władzę nad kolorową większością. Z tego względu przywódcy Wielkiej Brytanii postanowili powierzyć właśnie Rodezji Południowej kluczową rolę w planowanej Federacji Afryki Centralnej, której celem istnienia byłoby umocnienie wpływów polityczno-ekonomicznych Korony brytyjskiej w tej części kontynentu afrykańskiego.

Idea utworzenia związku federalnego brytyjskich posiadłości zależnych w Afryce centralnej została po raz pierwszy wysunięta jeszcze w 1915 r., kiedy to wysocy funkcjonariusze Brytyjskiej Kompanii Afryki Południowej zaczęli rozważać projekt ewentualnego połączenia Rodezji Północnej i Południowej w jeden organizm polityczno-ekonomiczny. Podobnego typu koncepcje lansowane były następnie w latach dwudziestych i trzydziestych. Rząd Wielkiej Brytanii powołał nawet dwie komisje królewskie, jedną pod kierownictwem Hiltona Younga (1929 r.) i drugą — lorda Bledisloe (1938 r.), które badały możliwości utworzenia federacji terytoriów brytyjskich z udziałem Rodezji Południowej. Wysiłki te nie przyniosły jednak żadnego rezultatu¹⁷. Co prawda w 1944 r. powstała Rada Centralnoafrykańska, koordynująca politykę rządów Rodezji Północnej i Południowej oraz Niasy, ale miała ona jedynie cha-

¹⁷ Zob. A. Darby, *East Africa — the Case of Federation*. „New Commonwealth” 1961, nr 3 i C. G. Rosberg, A. Segal, *An East African Federation*. „International Conciliation” 1963, nr 543.

rakter doradczy¹⁸. Dopiero w początkach lat pięćdziesiątych* idee federacyjne zyskały szanse praktycznej realizacji. Zanim doszło do powstania związku federalnego w tej części Afryki, odbyło się 5 kolejnych konferencji: trzy w Londynie w latach 1951, 1952 i 1953 oraz dwie w Victoria Falls (Rodezja Południowa) w 1949 r. i 1951 r.¹⁹ Ich rezultatem było ogłoszenie przez rząd Wielkiej Brytanii 1 sierpnia 1953 r. Rozporządzenia Królewskiego w sprawie Konstytucji Federacji Rodezji i Niasy, na mocy którego zaczęła swą egzystencję Federacja Afryki Centralnej²⁰.

II. RODEZJA POŁUDNIOWA JAKO „NAJWAŻNIEJSZY PARTNER” W FEDERACJI AFRYKI CENTRALNEJ

Powołanie do życia tego związku federalnego, zdaniem brytyjskich polityków kolonialnych, miało być świadectwem dalekowzrocznej polityki Wielkiej Brytanii w Afryce. Nowe państwo na mocy konstytucji otrzymało status dominium i członkostwo brytyjskiej Wspólnoty Narodów.

Głową państwa została królowa brytyjska Elżbieta II, reprezentowana przez gubernatora generalnego. Władze ustawodawcze i wykonawcze były dwojakiego rodzaju. Obok rządu federalnego i Zgromadzenia Federalnego istniały rządy i parlamenty na szczeblu krajowym. Parlament federalny był jednoizbowy i liczył w sumie trzydziestu pięciu członków, w tym: z Rodezji Południowej — 17, Rodezji Północnej — 11 i Niasy — 7. 26 deputowanych z łącznej liczby 35 pochodziło z wyborów, 2 z nominacji gubernatorów Rodezji Północnej i Niasy, natomiast 7 mandatów zarezerwowanych było dla „wybieranych członków reprezentujących interesy Afrykanów” (3 „wybierani członkowie” pochodzili z Rodezji Południowej, było to 2 Afrykanów i 1 biały, 2 — z Rodezji Północnej i 2 — z Niasy). Władzę wykonawczą na szczeblu centralnym tworzyła Rada Wykonawcza, na której czele stał premier (członkowie Rady otrzymali tytuły ministrów). Sprawy związane z pozycją ludności afrykańskiej w federacji znalazły się w gestii Izby ds. Afrykańskich, która składała się z 6 członków i przewodniczącego. Uroczystości inauguracyjne z okazji powstania federacji odbyły się 3 września 1953 r. w Salisbury, a dzień później objął urządowanie pierwszy gubernator generalny, lord John Jestyn Llewelin. Wyłoniono rząd tymczasowy na czele z Hugginsem, mający pełnić obowiązki federalnego gabinetu ministrów do czasu przeprowadzenia wyborów powszechnych do Zgromadzenia Federalnego. W związku z rezygnacją Hugginsa, funkcję premiera Rodezji Południowej objął Garfield Todd.

W okresie przed wyborami utworzono dwie partie polityczne, które miały występować na szczeblu federalnym. Przywódca rządzącej w Ro-

¹⁸ Zob. *Towards Self-Government in the British Colonies*, B.I.S., I.D. 598. New York 1950, s. 43-45 i *Notes on Colonial Constitutional Changes 1940-1951*, Colonial Office Memorandum No 4. London 1951, s. 17.

¹⁹ Zob. *Closer Association in Central Africa*, Commandment 8411, (London 1951), s. 6; Draft Federal Scheme, Commandment 8573, (London 1952), s. 18; Draft Federal Scheme, Commandment 8671, (London, October 1952), s. 100; Conference on the Federation of Southern Rhodesia, Northern Rhodesia and Nyasaland. London, January 1953, The Federal Scheme prepared by a Conference. London, HMSO, 1953, s. 68, Commandment 8754.

²⁰ The Federation of Rhodesia and Nyasaland (Constitution) Order-in-Council, 1953, Statutory Instruments. No 1199, (London 1953), s. 53; zob. również: Great Britain. Acts and Bills... Rhodesia and Nyasaland Federation Act, 1953. London HMSO, 1953, s. 2 (182 Eliz. 2, Ch. 30).

dezi Południowej Partii Zjednoczonej, Huggins, zwołał do Salisbury kongres założycielski Partii Federalnej, który odbył się w dniach 7-8 sierpnia 1953 r. Przyjęto statut partyjny oraz deklarację programową²¹. Pierwszym przywódcą partii wybrano Hugginsa. Nieco później powstała Partia Konfederacyjna.

Do wyborów parlamentarnych dopuszczono jedynie 67 tys. mieszkańców, wśród których większość stanowili biali osadnicy z Rodezji Południowej. Wymownym świadectwem dyskryminacji ludności kolorowej był fakt, iż w wyborach wzięło udział zaledwie 429 niebiałych, którzy spełnili warunki ordynacji wyborczej, przewidujące: posiadanie majątku o wartości 1400 dolarów lub dochodu rocznego w wysokości 700 dolarów²². Wybory parlamentarne odbyły się 15 grudnia 1953 r., przynosząc zdecydowane zwycięstwo Partii Federalnej, która zdobyła 24 mandaty, wobec 2 mandatów opozycji złożonej z Partii Konfederacyjnej (1) i „niezależnych”²³.

Od początku istnienia federacji Rodezja Południowa zajęła w niej uprzywilejowaną pozycję. Znalazło to swój wyraz zarówno w kwestiach prawno-politycznych, jak i społeczno-gospodarczych. Jej odzwierciedleniem był np. podział mandatów na poszczególne kraje członkowskie w Zgromadzeniu Federalnym.

Podział ten był logiczną konsekwencją faktu, że sprawująca władzę biała mniejszość osadnicza skupiała się przede wszystkim na terytorium Rodezji Południowej.

Tak np. w 1953 r. na łączną liczbę 198 tys. białych aż 158 tys. mieszkało w Rodezji Południowej, natomiast w 1963 r. spośród 309 tys. białych osadników 224 tys. mieszkało w tym kraju.

Uprzywilejowana pozycja Rodezji Południowej w Zgromadzeniu Federalnym nie uległa uszczupleniu również w 1957 r., kiedy to na podstawie poprawki do konstytucji skład parlamentu federalnego został rozszerzony²⁴.

Innym elementem wskazującym na wyjątkową pozycję Rodezji Południowej w Federacji Afryki Centralnej było to, że głównym punktem oparcia dwóch największych partii politycznych federacji — Zjednoczonej Partii Federalnej²⁵ i Federalnej Partii Dominialnej²⁶ była właśnie

²¹ Federal Party (Rhodesia and Nyasaland Federation), Constitution adopted by Congress, 8th August 1953, Salisbury, Federal Party (1953), s. 8 oraz Federal Party (Rhodesia and Nyasaland Federation), Draft policy for submission to the first Congress of the Party to be held in Salisbury August 7th and 8th 1953, Subject to amendment by Congress, Salisbury, Federal Party (1963), s. 4.

²² J. Cookson, *Before the African Storm*. Indianapolis 1954, s. 188.

²³ E. P. Dvorin, *Central Africa First Federal Election: Background and Issues*, „Western Political Quarterly”, VII, September 1954, s. 388.

²⁴ Liczył on teraz 59 członków, z których 44 pochodziło z wyborów (24 z Rodezji Południowej, 14 z Rodezji Północnej i 6 z Niasy), 8 stanowili wybrani członkowie afrykańscy (4 z Rodezji Południowej, 2 z Rodezji Północnej i 2 z Niasy), 4 „specjalnie wybrani członkowie afrykańscy” (2 z Rodezji Południowej i 2 z Niasy), 3 biali reprezentujący interesy ludności afrykańskiej (1 „specjalnie wybrany członek” z Rodezji Południowej i 2 mianowanych przez gubernatorów Rodezji Północnej i Niasy); zob. Great Britain. Commonwealth Relations Office. Federation of Rhodesia and Nyasaland Constitution Amendment Act, 1957, London, HMSO, 1957, s. 11, Commandment 298.

²⁵ Zjednoczona Partia Federalna powstała w 1957 r. z połączenia rządzącej dotychczas w federacji — Partii Federalnej, ze sprawującą władzę w Rodezji Południowej — Zjednoczoną Partią Rodezji. Przewodniczącym partii został premier rządu federalnego Sir Roy Welensky.

²⁶ Federalna Partia Dominialna powstała w 1956 r. na bazie istniejącej dotychczas Partii Konfederacyjnej. Przewodniczącym partii został Winston Field.

Rodezja Południowa. Zjednoczona Partia Federalna dzierżyła ster rządów zarówno na szczeblu ogólnofederalnym, jak i w poszczególnych krajach członkowskich. Natomiast Federalna Partia Dominialna stanowiła główne ugrupowanie opozycyjne na szczeblu federalnym i w Rodezji Południowej.

O wyjątkowej pozycji Rodezji Południowej w Federacji Afryki Centralnej decydowały również czynniki natury społecznej. Jak już pisaliśmy, zdecydowana większość białych osadników skupiała się na terytorium Rodezji Południowej. O ile jednak przeważająca część białych osadników zamieszkujących Rodezję Północną i Niasę była pochodzenia europejskiego (głównie brytyjskiego), o tyle w Rodezji Południowej ponad 20% ogółu białych kolonistów stanowili Afrykanerzy, wywodzący się z ówczesnego Związku Południowej Afryki. Stali się oni ostoją najbardziej rasistowskich i reakcyjnych tendencji politycznych a ich postawa wywarła wpływ na nastroje całej białej społeczności Rodezji Południowej. Wyrazicielem interesów i poglądów tej grupy osadników była wymieniona Federalna Partia Dominialna, a od 1962 r. Front Rodezyjski.

Potwierdzeniem wyjątkowej pozycji Rodezji Południowej w Federacji Afryki Centralnej była wreszcie odgrywana przez nią rola w sferze gospodarczej. Wynikała ona nie tylko z potencjału gospodarczego kraju, lecz również ze względów polityczno-ustrojowych. W federacji punkt ciężkości był bowiem kładziony na aktywizację wzrostu gospodarczego Rodezji Południowej kosztem Rodezji Północnej i Niasy. Rodezja Północna ze swoimi znacznymi wpływami dewizowymi z tytułu eksportu miedzi, miała stanowić teren ekspansji dla przemysłu Rodezji Południowej. Kraj ten był zresztą faworyzowany przez rząd centralny również ze względu na istnienie tu bardziej sprzyjającego klimatu do angażowania się przez obcy kapitał w działalność inwestycyjną. O tej szczególnej pozycji Rodezji Południowej świadczy np. to, że w latach 1954-1961 partycypowała ona w budżecie federacji w 50% w dziale „wpływy” i 64% w dziale „wydatki”²⁷, a także to, że przepływ netto kapitału z Rodezji Północnej do Rodezji Południowej w ciągu pierwszych lat istnienia federacji wyniósł 63 mln funtów szterlingów²⁸. Innym charakterystycznym jej przykładem był także rozdział finansowych aktywów federacji, przeprowadzony po jej rozwiązaniu w dniu 31 grudnia 1963 r. Został on dokonany następująco: Rodezja Południowa otrzymała 52%, Rodezja Północna 37%, a Niasa jedynie 11%. Warto tu jednak zwrócić uwagę, że udział Rodezji Południowej w pokryciu zadłużenia federacji, wynoszącego w chwili jej rozwiązania 203,6 mln funtów szterlingów, został obliczony na 125 mln funtów szterlingów, tj. około 61%²⁹.

Pod względem ekonomicznym Rodezja Południowa górowała nad Niasą, przewyższając nawet Rodezję Północną. Jej rolnictwo dostarczało 75% globalnej produkcji rolnej federacji. Była ona też głównym ośrodkiem rozwiniętego przemysłu rolno-spożywczego. Pozycję gospodarczą kraju umacniały bogate złoża naturalne, eksploatowane przez przemysł górniczy (złoto, azbest, rudy: miedzi, chromu, antymonu, niklu, tungstenu, żelaza i cyny; węgiel kamienny, srebro, tantal i diamenty). Gór-

²⁷ D. S. Pearson i W. R. Taylor, *Break-Up: Some Economic Consequences for the Rhodesias and Nyasaland*. Salisbury 1963, s. 11.

²⁸ R. Hall, *Zambia*. London 1965, s. 283.

²⁹ J. Symonds, *Southern Rhodesia. Background to Crisis*. Oxford, March 1965, s. 44.

nictwo znajdowało się w rękach wielkich trustów monopolistycznych, reprezentujących głównie kapitał brytyjski — Rhodesian Selected Trust, Anglo-American Corporation i British South Africa Company. Centralne komórki dyspozycyjne tych spółek były umiejscowione w Salisbury. Należy również zauważyć, iż handel wewnętrzny między członkami federacji przynosił największe korzyści Rodezji Południowej. W obrotach handlowych z Rodezją Północną i Niasą przez cały okres istnienia federacji notowała ona dodatnie saldo, dochodzące w skali rocznej do kilkadziesiątu mln funtów szterlingów (dla przykładu w obrotach między Rodezją Południową a Rodezją Północną w 1963 r. — Rodezja Południowa posiadała nadwyżkę około 21 mln funtów szterlingów).

Struktura gospodarcza federacji oparta została świadomie na założeniu, że bezpośrednio uzależniona od Rodezji Południowej — Niasa dostarczać będzie taniej siły roboczej południworodezyjskiemu przemysłowi górnictwu i przetwórczemu. Również Rodezja Północna była eksploatowana pod względem gospodarczym przez Rodezję Południową. To uzależnienie było realizowane np. przez Rodezyjskie Koleje Żelazne. Główne bogactwo i towar eksportowy Rodezji Północnej — miedź, była dostarczana przez terytorium Rodezji Południowej do portów Mozambiku (stanowiących kanał eksportowy federacji) właśnie przez Rodezyjskie Koleje Żelazne. Na terenie tego kraju mieściły się centralne biura kolei, poza tym zaś udział Rodezji Południowej w zyskach towarzystwa wynosił 70%, mimo że partycypowała ona w finansowaniu działalności kolei jedynie w 50%³⁰. Rodezja Południowa zajmowała więc w federacji specjalną, uprzywilejowaną pozycję, stanowiąc ośrodek dyspozycyjny, władzy politycznej brytyjskiej administracji kolonialnej i grup białych osadników, a jednocześnie ich główne oparcie ekonomiczne i społeczne. Ten specjalny status Rodezji Południowej był mocno akcentowany przez administrację kolonialną, władze federalne i krajowe Rodezji Południowej oraz partie polityczne reprezentujące interesy ludności osadniczej³¹.

III. EWOLUCJA POLITYCZNA RODEZJI POŁUDNIOWEJ W OKRESIE ISTNIENIA FEDERACJI AFRYKI CENTRALNEJ

Zapoczątkowany w pierwszej połowie XX w. proces stopniowej konsolidacji białej społeczności osadniczej w Rodezji Południowej był kontynuowany w okresie istnienia Federacji Afryki Centralnej. W tym samym czasie pogłębiał się również coraz bardziej wewnętrzny konflikt pomiędzy rządzącą białą mniejszością a dyskryminowaną i eksploatowaną afrykańską większością, w której imieniu występował rozwijający się ruch narodowowyzwoleńczy.

W pierwszych wyborach parlamentarnych w Rodezji Południowej po utworzeniu federacji, które odbyły się 27 stycznia 1954 r. zwycięstwo odniosła Zjednoczona Partia Rodezji, założona w 1953 r. przez Todda jako kontynuacja organizacyjna i programowa rządzącej poprzednio Partii Zjednoczonej. Zdobyła ona 26 mandatów wobec 1 mandatu opozycyjnej Partii Konfederacyjnej i 3 mandatów „niezależnych”. Jej przywódca Todd powołał nowy rząd Rodezji Południowej, na czele którego stał do grudnia 1957 r.

³⁰ Ibidem, s. 48.

³¹ Zob. R. Welensky, *Welensky's 4000 Days. The Life and Death of the Federation of Rhodesia and Nyasaland*. London 1965, s. 383.

W okresie jego rządów miało miejsce wydarzenie o poważnym znaczeniu wewnętrznopolitycznym, które później w latach sześćdziesiątych stało się zjawiskiem niemal typowym dla sytuacji w kraju. Oto we wrześniu 1955 r. Zgromadzenie Ustawodawcze uchwaliło Ustawę o Porządku Publicznym³² zezwalającą władzom na wprowadzenie stanu wyjątkowego w kraju.

W grudniu 1957 r. narastający od dłuższego czasu kryzys w rządzie i w kierownictwie Zjednoczonej Partii Rodezji doprowadził do otwartego starcia, w wyniku którego Todd i jego rząd poddali się do dymisji. Następnym rezultatem kryzysu było połączenie się Zjednoczonej Partii Rodezji z rządzącą na szczęblu centralnym federacji — Partią Federalną i utworzenie nowej organizacji politycznej — Zjednoczonej Partii Federalnej, o czym wspominaliśmy poprzednio. Jej przywódcą na szczęblu centralnym został Welensky, a w Rodezji Południowej sir Edgar Whitehead, dotychczasowy przedstawiciel dyplomatyczny Federacji Afryki Centralnej w Waszyngtonie. Rezultatem kryzysu wewnętrznego w kraju było również rozwiązanie parlamentu i rozpisanie nowych wyborów.

Odbyły się one 5 czerwca 1958 r. i przyniosły zwycięstwo Zjednoczonej Partii Federalnej, która zdobyła 17 mandatów wobec 13 mandatów opozycyjnej Partii Dominialnej³³. Przywódca zwycięskiej partii, Whitehead, utworzył nowy rząd Rodezji, obejmując stanowisko premiera.

Od początku swych rządów Zjednoczona Partia Federalna głosiła hasło „partnerstwa polityczno-społecznego”. Realizacja tego hasła, według określenia jego twórcy Welensky’ego, miała doprowadzić do „zapewnienia rządów cywilizowanych i odpowiedzialnych ludzi, realizowanych na zasadzie harmonii i współpracy grup rasowych ludności”. Welensky, a w ślad za nim przywódcy Zjednoczonej Partii Federalnej w Rodezji Południowej twierdzili, że wyrazem harmonii i współpracy rasowej zarówno w całej federacji, jak i w Rodezji Południowej miały być: 1) formalnie przysługujące Afrykanom prawa zrzeszania się, wolności słowa, pracy, zgromadzeń, religii, światopoglądu politycznego, wykształcenia, zdobywania majątku; 2) ordynacja wyborcza odrzucająca kryteria rasowe; 3) brak dyskryminacji i segregacji rasowej; 4) pełne możliwości „rozwijania osobowości afrykańskiej” przez członków plemion zamieszkujących terytorium federacji, w tym również Rodezji Południowej.

Formalnie rzecz biorąc, twierdzenia te były prawdziwe. Jednak w praktyce sytuacja Afrykanów wyglądała inaczej, niż to próbowali sugerować czołowi ideolodzy koncepcji „partnerstwa ras”. Zjednoczona Partia Federalna w okresie swych rządów w Federacji Afryki Centralnej i w Rodezji Południowej pozbawiła bowiem afrykańską większość podstawowych praw politycznych i możliwości rozwoju ekonomicznego. Dyskryminacja i segregacja rasowa Afrykanów objęła wszystkie dziedziny życia politycznego w kraju. W zakresie posiadania i użytkowania ziemi znalazła ona swój wyraz w cytowanych poprzednio ustawach. W okręgach przemysłowych opierała się ona z kolei na zakazie wykonywania przez robotników afrykańskich pracy wyżej kwalifikowanej oraz na zaniżaniu ich stawek płacy w stosunku do pracowników białych za wykonywanie tej samej pracy. Dowodem dyskryminacji proletariatu afry-

³² Southern Rhodesia Legislative Assembly. Public Order (No 31, 1955). Salisbury 1955, Government printer, s. 2.

³³ Na szczęblu centralnym federacji występowała ona pod nazwą Federalnej Partii Dominialnej.

kańskiego było również to, że uznawane oficjalnie przez władze związku zawodowe dostępne były wyłącznie dla robotników białych. Związki zawodowe pracowników kolorowych nie posiadając tego statusu poddawane były często restrykcjom, włącznie z decyzjami delegalizacyjnymi.

W Rodezji Południowej obowiązywało ponadto ustawowe ograniczenie możliwości awansu Afrykanów w aparacie państwowym. Mogli oni obejmować jedynie niższe stanowiska w administracji, policji i armii. Dyskryminacja obejmowała także sferę gospodarczo-finansową — pobierane od Afrykanów podatki (pogłowne w wysokości 2 funtów szterlingów rocznie, podatki pośrednie) stanowiły środek przymusu ekonomicznego, którego celem było skłonienie ludności afrykańskiej do pracy w kopalniach i na plantacjach białych farmerów za niezwykle niskie wynagrodzenie.

Najbardziej dotkliwym przejawem dyskryminacji i segregacji rasowej były zakazy dotyczące przebywania i poruszania się Afrykanów w miejscach publicznych. Nie posiadali oni prawa wstępu do kin, teatrów, restauracji, barów i hoteli w ośrodkach miejskich. Nie wolno im było również korzystać wspólnie z białymi ze środków komunikacji miejskiej i kolei. Byli także dyskryminowani w sklepach i urzędach. W rzeczywistości w Rodezji Południowej powstał system niemal pełnego odseparowania ludności białej od kolorowej. Jednocześnie władze tłumili bezlitośnie wszelkie przejawy oporu ze strony ludności kolorowej; Afrykański ruch narodowyzwolenczy był zwalczany pod pretekstem przeciwstawiania się „komunizmowi i czarnemu nacjonalizmowi”. Częste wprowadzanie przez władze federalne oraz władze Rodezji Południowej stanu wyjątkowego, umożliwiającego stosowanie ostrych represji wobec afrykańskiego ruchu oporu, najlepiej wykazywały demagogiczny charakter haseł głoszonych przez przywódców Zjednoczonej Partii Federalnej.

Już po krótkim okresie rządów Zjednoczonej Partii Federalnej rozwój afrykańskiego ruchu wyzwolenczego doprowadził do poważnego kryzysu. 26 lutego 1959 r. władze wprowadziły w kraju stan wyjątkowy, motywując to wzmożeniem przez „nacjonalistów” afrykańskich „działalności wywrotowej” w federacji. Ogłoszono mobilizację terytorialnych jednostek zbrojnych w sile 6 tys. żołnierzy i oficerów i przeprowadzono masowe aresztowania osób podejrzanych o „działalność wywrotową”³⁴. Represje władz stworzyły wśród ludności afrykańskiej atmosferę strachu. Były one bowiem wymierzone niemal wyłącznie przeciwko Afrykanom i działaczom Afrykańskiego Kongresu Narodowego Rodezji Południowej, oskarżonego przez władze o stosowanie „gwałtu, zastraszania i bezprawia” oraz propagowanie „wywrotowych idei”. Nic też dziwnego, że w czerwcu 1960 r. rząd Whiteheada zdelegalizował Afrykański Kongres Narodowy. Przywódcy afrykańscy powołali jednak w listopadzie 1960 r. nową partię wyzwolenczą pod nazwą Narodowej Partii Demokratycznej, na której czele początkowo stanął Leopold Takawira, a następnie Joshua Nkomo. Nowa partia pod względem organizacyjnym i programowym stanowiła kontynuację zdelegalizowanego Kongresu i dlatego od początku istnienia była oskarżana przez władze o „dążenie do usunięcia białych z Afryki”. Delegalizacja Afrykańskiego Kongresu Narodowego i inne represyjne posunięcia władz spotkały się co prawda z dezaprobatą części ludności białej, nastawionej bardziej liberalnie i potępiającej stosowane

³⁴ *A New Deal in Central Africa*. (Eds. C. Leys i C. Pratt). London 1960, s. 133.

wobec Afrykanów praktyki dyskryminacyjne, jednakże większość białych popierała zdecydowanie kurs polityki wewnętrznej rządu w Salisbury.

Warto tu natomiast zwrócić uwagę na fakt, iż w początkach lat sześćdziesiątych rząd Wielkiej Brytanii, zaniepokojony rozwojem afrykańskiego ruchu narodowyzwolenczego w Federacji Afryki Centralnej, doszedł do przekonania, że jedną z dróg wiodących do utrzymania jej przy życiu jest przeprowadzenie pewnych reform ustrojowo-politycznych, częściowo chociaż satysfakcjonujących afrykańską większość. Z jego to inicjatywy odbyła się w Londynie w dniach od 5 do 17 grudnia 1960 r. konferencja „okrągłego stołu” na temat federacji, a następnie w Salisbury w dniach od 16 stycznia do 6 lutego 1961 r. konferencja w sprawie Rodezji Południowej.

Rezultatem obu tych konferencji było ogłoszenie przez rząd brytyjski 13 czerwca 1961 r. Białej Księgi, zawierającej projekt nowej konstytucji Rodezji Południowej³⁵, który został zatwierdzony przez brytyjską Izbę Gmin 21 lipca 1961 r. Jednocześnie w Rodezji Południowej przeprowadzono referendum w tej sprawie w dniu 26 lipca 1961 r.

Do udziału w nim dopuszczono 80 tysięcy białych, 4 tysiące Afrykanów oraz 2,5 tysiąca Azjatów i Kolorowych. Za projektem nowej konstytucji wypowiedziało się 41 949 głosujących, natomiast przeciwko niej głosowało 21 846 (głównie zwolennicy opozycyjnej Partii Dominialnej)³⁶. Narodowa Partia Demokratyczna uznała projekt konstytucji za sprzeczny z interesami afrykańskiej większości i wezwała wyborców afrykańskich do bojkotu referendum. W celu zbadania opinii ludności afrykańskiej na ten temat, partia zorganizowała 23 lipca plebiscyt wśród Afrykanów, którzy ukończyli 21 lat. Przeciwko projektowi wypowiedziało się 372 546, natomiast „za” jedynie 471 osób, a 525 głosów unieważniono.

Wynik referendum z 26 lipca 1961 r. sprawił, iż projekt nowej konstytucji Rodezji Południowej został oficjalnie zatwierdzony. Najważniejsze jej postanowienia były następujące: swobody obywatelskie dla wszystkich mieszkańców kraju bez względu na rasę, kolor skóry i religię; ochrona życia i wolności osobistej; wolność słowa i zgromadzeń; zakaz pracy przymusowej i nieludzkiego traktowania, pozbawienia mienia oraz dyskryminacji rasowej; rezygnacja rządu brytyjskiego z kontroli nad przestrzeganiem poszanowania swobód i praw obywatelskich na rzecz Rady Konstytucyjnej; zwiększenie liczby członków parlamentu z 30 do 65 wybieranych w dwóch kuriach³⁷; uregulowanie problemu własności ziemi (tereny zagospodarowane przez Afrykanów miały być oddane do użytkowania przez plemiona pod kontrolą rządu, posiadającego prawo wywłaszczenia z ziemi).

Nowa konstytucja wprowadziła również zmiany do dotychczasowej ordynacji wyborczej. W porównaniu z ordynacją z 1958 r. nowa oznaczała pewien postęp w kierunku zwiększenia praw ludności afrykańskiej.

³⁵ Projekt ten został opublikowany w: Commandment 1399 (London 1961) i 1400 (London 1961), natomiast oficjalny tekst nowej konstytucji w: Great Britain. Statutory instruments. The Southern Rhodesia (Constitution), Order-in-Council, 1961. London, HMSO, 1961, s. 63 (1961 no 2314) oraz w: Great Britain. Acts and Bills, The Southern Rhodesia (Constitution), Act, 1961. London HMSO, 1961, s. (2) (10 Eliz. 2, Ch. 2).

³⁶ East Africa and Rhodesia z 29 VII 1961.

³⁷ W kurii wyższej z tzw. listy A wyłaniano 50 deputowanych, a w niższej z tzw. listy B — 15. Afrykanie mogli uzyskać najwyżej 15-18 mandatów.

Zakładała ona bowiem, iż po raz pierwszy w dziejach Rodezji Południowej członkami parlamentu mogą być Afrykanie. Należy jednak zaznaczyć, iż ten kompromis nie zadowalał żądań większości afrykańskiej. Przewidywał bowiem, że jedynie 15-18 mandatów może zostać obsadzonych przez przedstawicieli prawie 3,5 mln Afrykanów, podczas gdy pozostałe 47-50 mandatów miało przypaść w udziale przedstawicielom 220 tysięcznej grupy białych osadników.

Konstytucja z czerwca 1961 r. obowiązywała w Rodezji Południowej 8 lat. Jakkolwiek przyświecały jej idee większego równouprawnienia Afrykanów pod względem politycznym oraz ograniczenia najostrzejszych przejawów dyskryminacji i segregacji rasowej, to jednak większość postanowień nigdy nie została wprowadzona w życie. Wypada tu zaznaczyć, iż Wielka Brytania, która na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych formalnie nalegała na „przyspieszenie rozwoju politycznego” większości afrykańskiej, później nie wykazywała większej troski o praktyczną realizację przez miejscowe władze postanowień konstytucji. Rozwój sytuacji wewnętrznej w Rodezji Południowej po referendum i wprowadzeniu nowej konstytucji cechowało stałe nasilanie represji wobec afrykańskiego ruchu wyzwolenczego. Rząd Whiteheada wywierał nacisk na Narodową Partię Demokratyczną, oskarżając ją o prowadzenie „działalności wywrotowej” oraz uciekanie się do „gwałtu, bezprawia i zastraszania”. Postanowił też wykorzystać obowiązujące ustawodawstwo w celu całkowitego sparaliżowania jej działalności. W przemówieniu radiowym, wygłoszonym 10 grudnia 1961 r., Whitehead oświadczył, iż działalność partii jest sprzeczna z nową konstytucją, która, jego zdaniem, jest odzwierciedleniem ducha tolerancji i tendencji nierasistowskich. W ślad za tym przemówieniem poszła decyzja władz o delegalizacji partii. Działacze afrykańscy byli na to przygotowani, toteż natychmiast po delegalizacji Narodowej Partii Demokratycznej utworzyli nową organizację polityczną — Afrykański Ludowy Związek Zimbabwe (Zimbabwe African People's Union; ZAPU)³⁸.

Pod względem programowym i organizacyjnym nowa partia była kontynuatorką Narodowej Partii Demokratycznej, która istniała zaledwie rok. Na jej czele stanęli ci sami działacze, a wśród nich Nkomo, który objął stanowisko przewodniczącego partii. Od początku swego istnienia ZAPU głosił hasło przyznania afrykańskiej większości równych praw politycznych i zawarcia w ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Ustawodawczego zasady „jeden człowiek — jeden głos”. Od początku partia narażona była na restrykcje ze strony władz, zdających sobie doskonale sprawę z taktycznego przegrupowania sił dokonanego przez przywódców afrykańskich.

Rok 1962 charakteryzował się ostrą walką między władzami a ZAPU, który rozwinął szeroką kampanię polityczną w kraju na rzecz aktywizacji afrykańskiej ludności w miastach, nie rezygnując przy tym z działalności wśród mieszkańców wsi. Według oświadczenia Nkomo, partia liczyła około 260 tys. członków, w tym 70 tys. nowo przyjętych. Rozwój partii zaniepokoił rząd Whiteheada, który w lecie 1962 r. postanowił przystąpić do ataku na ruch afrykański. W sierpniu parlament krajowy na wniosek rządu uchwalił dwie ustawy wymierzone przeciwko ZAPU.

³⁸ Zimbabwe to afrykańska nazwa Rodezji; samo słowo w języku Maszona oznacza „kamienny dom” i odnosi się do słynnych ruin średniowiecznego Zimbabwe.

Logicznym ich następstwem była delegalizacja ZAPU 20 września 1962 r. Przeprowadzono masowe aresztowania członków i sympatyków partii, do okręgów wiejskich skierowano wojsko z rozkazem bezwzględniego tłumienia wszelkich demonstracji. Uzasadniając podjęte kroki władze ogłosiły specjalny raport na temat działalności ZAPU w okresie od 1 stycznia do 15 września 1962 r.³⁹. Stwierdził on, iż rząd rodezyjski po zaznajomieniu się z założeniami programowymi ZAPU doszedł do wniosku, że jest to „organizacja terrorystyczna, neokomunistyczna i faszystowska, a podstawę jej ideologii stanowi panafrykanizm i skrajny rasizm”.

Po 20 września 1962 r. nastąpiła zarówno mobilizacja przez władze całej białej ludności do walki z ruchem narodowym, jak i masowe represje wobec ZAPU. Aresztowano tysiące Afrykanów. W odpowiedzi ZAPU podjął walkę polityczną i zbrojną z władzami. W wielu ośrodkach miejskich członkowie i aktywiści partii organizowali wiece i demonstracje. Jednocześnie rozpoczęli oni niszczenie plantacji i zabudowań gospodarczych należących do białych osadników, a także dokonywali zamachów bombowych na przedsiębiorstwa europejskie oraz zakłady użyteczności publicznej⁴⁰. ZAPU powołał oddziały partyzanckie pod nazwą Frontu Wyzwolenia Zimbabwe, które podjęły walkę zbrojną z policją i wojskiem.

Wobec oskarżeń pod adresem partii o uprawianie terroru Nkomo oświadczył, iż ZAPU nie ponosi odpowiedzialności za akty przemocy, które są wynikiem polityki rządu Whiteheada. Oznajmił on również, iż dla zapobieżenia rozlewowi krwi, jaki niewątpliwie nastąpi w wyniku kontynuowania dotychczasowego kursu przez władze w Salisbury, przedstawi w Londynie warunki, od których realizacji zależy unormowanie sytuacji w kraju. Proponował on aby: administracja brytyjska przejęła władzę z rąk rządów Welensky'ego (rząd federalny) i Whiteheada (rząd Rodezji Południowej); wszyscy więźniowie polityczni zostali zwolnieni; anulowano ustawę delegalizującą ZAPU; w najbliższym czasie zwołano konferencję, która dokonałaby zmian w konstytucji i wprowadziła zasady, na mocy których ludność afrykańska otrzymałaby równe — z ludnością białą — prawa polityczne; ustalona została dokładna data przyznania Rodezji Południowej niepodległości⁴¹. 2 października Nkomo został aresztowany i internowany w rezerwacie Semokwe⁴². W kraju potęgował się terror skierowany przeciwko Afrykanom. Tysiące aktywistów i sympatyków ruchu wyzwolenczego deportowano do rezerwatów, gdzie zostali oddani pod kontrolę wodzów i naczelników plemiennych i szepcowych. Jednocześnie rząd Whiteheada podjął próbę rozbicia ruchu narodowego od wewnątrz przez tworzenie małych konkurencyjnych partii afrykańskich. W ten sposób chciał on wypełnić „lukę” powstałą rzekomo po delegalizacji ZAPU. Powstały niewielkie partie⁴³, którym rząd udzielił nawet pewnej pomocy finansowej. Partie te oświadczyły, iż celem ich działalności jest dążenie do powołania rządu opartego na większości

³⁹ Southern Rhodesia Government. Report on the Zimbabwe African People's Union. Salisbury, Government printer, September 1962, s. 20.

⁴⁰ „Guardian” z 26 IX 1962.

⁴¹ „Daily Telegraph” z 30 IX 1962.

⁴² „Times” z 4 X 1962.

⁴³ Panafrykański Związek Socjalistyczny z Paulem Mushongą na czele, Ludowy Niezależny Związek Demokratyczny na czele z Johnem Ricem; Ludowy Niezależny Związek Narodowy i Zjednoczona Partia Niepodległości Zimbabwe. Najsilniejszą partią było ugrupowanie Mushongi, liczące zaledwie 40 członków.

afrykańskiej, a następnie osiągnięcie przez Rodezję Południową pełnej niepodległości politycznej. Jednocześnie zapewniały, że w swej walce posługiwać się będą środkami pokojowymi, zgodnymi z konstytucją. Utworzenie tych partii stanowiło więc próbę siania zamętu w szeregach afrykańskiego ruchu narodowowyzwoleńczego.

Próba ta zakończyła się jednak całkowitym fiaskiem, ponieważ partie te, popierane przez rządzącą Zjednoczoną Partię Federalną, nie były zdolne pozyskać większej grupy zwolenników. Istotną przeszkodą w ich działalności było ponadto utworzenie przez działaczy zdelegalizowanego ZAPU pod koniec października 1962 r. nowej partii wyzwolenczej pod nazwą Ludowej Rady Opieki, której przewodniczącym został Nkomo. W ten sposób „próżnia polityczna”, powstała zdaniem członków rządu południowo-rodezyjskiego po delegalizacji ZAPU, została wypełniona przez prawdziwie wyzwolenczą organizację afrykańską.

W tej napiętej sytuacji wewnętrznej władze postanowiły przeprowadzić wybory do Zgromadzenia Ustawodawczego. Przywódcy rządzącej Zjednoczonej Partii Federalnej nie spodziewali się, że wyznaczone na grudzień 1962 r. wybory przyniosą im porażkę i tym samym otworzą nowy etap w historii Rodezji Południowej.

IV. FRONT RODEZYJSKI — NOWE ZJAWISKO W ŻYCIU POLITYCZNYM RODEZJI POŁUDNIOWEJ

Wybory te odbyły się 14 grudnia 1962 r., a głównymi przeciwnikami były: rządząca Zjednoczona Partia Federalna, występująca pod hasłami „partnerstwa ras” i utworzony w marcu 1962 r. na bazie istniejącej poprzednio Partii Dominialnej — Front Rodezyjski, kierowany przez Winstona Fielda. W przeciwieństwie do Zjednoczonej Partii Federalnej, która reprezentowała orientację umiarkowanie prawicową broniąc interesów osadników pochodzenia europejskiego oraz wielkich monopoli, Front Rodezyjski był organizacją ekstremistyczną, występującą w obronie interesów średniej burżuazji i białych farmerów, głównie pochodzenia afrykanerskiego. W toku kampanii przedwyborczej przywódcy Frontu wystąpili z gwałtowną krytyką konstytucji. Głosili tezę, że wyrażała ona „dążenie do narzucenia białej mniejszości osadniczej dominacji większości afrykańskiej”⁴⁴. W ogłoszonym manifestie, potwierdzając swoją lojalność wobec królowej brytyjskiej, odrzucili oni jednocześnie zależność od „jakiegokolwiek rządu zagranicznego”. Ich zdaniem, każda grupa rasowa ma prawo do zachowania swej odrębności, tradycji i zwyczajów, wobec czego władze Rodezji Południowej nie powinny prowadzić polityki „obowiązkowej integracji”⁴⁵. Opowiedzieli się też za koniecznością utrzymania bezwzględnej dyskryminacji rasowej, w połączeniu z supremacją białych kolonistów przy jednoczesnym stosowaniu najbardziej surowych represji wobec afrykańskiego ruchu wyzwolenczego.

Front Rodezyjski uważał politykę Zjednoczonej Partii Federalnej za zbyt liberalną i kompromisową. Ponadto wypowiedział się stanowczo przeciwko dalszemu istnieniu Federacji Afryki Centralnej, dowodząc, iż przynależność do federacji jest dla Rodezji Południowej niekorzystna zarówno ze względów ekonomicznych, jak i politycznych. Szczególne zaniepokojenie jego przywódców wzbudziły postępy afrykańskiego ruchu

⁴⁴ F. Clements, *Rhodesia. The Course to Collision*. London 1969, s. 174.

⁴⁵ Symonds, op. cit., s. 39.

narodowego w Rodezji Północnej i Niasie. Tym też należy tłumaczyć koncepcję niektórych działaczy Frontu, połączenia Rodezji Południowej z Republiką Południowej Afryki.

Poza wymienionymi dwiema głównymi partiami politycznymi do wyborów stanęły również liberalne organizacje ludności białej: Partia Nowej Rodezji — Maurice'a Fishera i Partia Centralnej Afryki — Ralpa Palmera.

Działający w podziemiu ZAPU wezwał ludność kolorową do bojkotu wyborów, podkreślając dyskryminacyjny charakter ordynacji wyborczej. Niespodziewane zwycięstwo w wyborach odniósł Front Rodezyjski, zdobywając 35 mandatów, podczas gdy Zjednoczona Partia Federalna uzyskała 29, a „niezależni” — 1⁴⁶.

W dniu 17 grudnia 1962 r. przywódca Frontu Rodezyjskiego, Field, mianowany przez gubernatora premierem, utworzył nowy rząd Rodezji Południowej.

Pierwszym jego posunięciem było cofnięcie 20 grudnia 1962 r. restrykcji nałożonych przez poprzedni gabinet na 100 działaczy ZAPU. 2 stycznia 1963 r. władze zezwoliły Nkomo na powrót z zesłania. Skierował on wówczas do rządu Fielda apel o anulowanie delegalizacji ZAPU ogłoszonej przez gabinet Whiteheada. 6 stycznia zwolniono 34 czołowych działaczy ZAPU, przetrzymywanych w „miejscach odosobnienia”. Rząd zapowiedział jednak, iż „działalność terrorystyczna” będzie zwalczana z całą surowością. Mimo pojednawczego stanowiska władz wobec przywódców afrykańskich, sytuacja w kraju była napięta z powodu mnożącej się incydentów między ludnością białą i Afrykanami.

Po krótkim okresie rozejmu między rządem a ZAPU, w początkach lutego 1963 r. nowi przywódcy południworodezyjscy podjęli środki wymierzone przeciwko afrykańskiemu ruchowi narodowemu. Mianowicie 1 lutego rząd przedstawił w parlamencie projekt ustawy, przewidującej surowe kary za prowadzenie „działalności terrorystycznej”. Z kolei 9 lutego aresztowano Nkomo oraz trzech innych działaczy ZAPU pod zarzutem naruszenia postanowień Ustawy o Praworządności. Następnie 13 lutego Zgromadzenie Ustawodawcze uchwaliło poprawkę do wspomnianej ustawy przewidującą karę śmierci lub dożywotniego więzienia za prowadzenie akcji terrorystyczno-sabotażowej, za posiadanie materiałów wybuchowych i broni karę od 10 do 20 lat więzienia, a za przemyt broni i materiałów wybuchowych z Rodezji Północnej 20 lat więzienia. Poprawka ta uprawniała również policję do zatrzymywania i rewidowania bez podania przyczyn każdej osoby i pojazdu. Ponadto określała jako nielegalne wszystkie publiczne zgromadzenia odbywane w niedziele i święta z wyjątkiem zgromadzeń o charakterze religijnym i sportowym oraz upoważniła policję do konfiskowania własności osób należących do organizacji zdelegalizowanych⁴⁷.

Zaostrzeniu przez władze represyjnego kursu wobec Afrykanów towarzyszyły trzy zjawiska. Pierwszym z nich było systematyczne umacnianie się pozycji rządu Fielda, korzystającego z rosnącego poparcia większości białych osadników, zaniepokojonych rozwojem ruchu afrykańskiego w samej Rodezji Południowej i perspektywą jego zwycięstwa w sąsiednich krajach członkowskich federacji — Rodezji Północnej i Niasie.

⁴⁶ „Guardian” z 17 XII 1962.

⁴⁷ „Times” z 15 II 1963.

Drugim z tych zjawisk był postępujący rozkład i bezwład polityczny partii liberalnych, reprezentujących stanowisko centrowe.

Partie liberalne były organizacjami słabymi i pozbawionymi szerszej bazy społecznej. Bardziej umiarkowanie nastawiona ludność osadnicza stanowiła nieznaczny tylko procent białej mniejszości. Przeważająca część osadników skupiała się bowiem wokół znacznie bardziej popularnego Frontu Rodezyjskiego i jego ekstremistycznego programu polityki wewnętrznej. Natomiast ludność afrykańska, na którą liczyły partie liberalne opowiadała się zdecydowanie po stronie miejscowych organizacji narodowo-wyzwoleńczych.

Trzecim wręcz w tym zjawiskiem, odgrywającym poważną rolę w kształtowaniu wewnętrznej sytuacji społeczno-politycznej kraju, była zarysowująca się dezintegracja w afrykańskim ruchu wyzwolenicznym w Rodezji Południowej. Ogólna sytuacja ruchu narodowego uległa począwszy od grudnia 1962 r. poważnej jakościowej zmianie. Celem polityki rządu w Salisbury stało się bowiem nie tyle ograniczenie jego rozwoju, ile wręcz całkowita likwidacja politycznej opozycji ludności kolorowej drogą zastosowania drastycznych represji policyjnych i administracyjnych. Przywódcy Frontu zdawali sobie doskonale sprawę z faktu, że głównym przeciwnikiem władz nie są bynajmniej partie liberalne ludności białej, ale właśnie afrykańskie organizacje narodowo-wyzwoleńcze.

Zmierzając do stworzenia sytuacji, w której wszelka legalna działalność Afrykanów stałaby się niemożliwa, gotowi oni byli podobnie jak przywódcy Zjednoczonej Partii Federalnej, do podejmowania kolejnych decyzji delegalizacyjnych w stosunku do powstających partii wyzwolenicznych. Jednocześnie na mocy obowiązujących ustaw represyjnych, kierowane przez nich władze przeprowadzały masowe aresztowania człowych działaczy afrykańskich, osadzając ich w „strefie zakazanej” w „obozach specjalnych”, przypominających swą organizacją i panującymi tam warunkami obozy koncentracyjne.

Istotnym czynnikiem, sprzyjającym poczynaniom władz był bez wątpienia wewnętrzny układ sił w afrykańskim ruchu narodowowyzwoleńczym. Rozwój polityczny organizacji afrykańskich doprowadził w początkach lat sześćdziesiątych do powstania stosunkowo dużych liczebnie partii narodowych, reprezentujących poważne kręgi ludności afrykańskiej miast i wsi. Partie te zdecydowanie występowały przeciwko dalszemu istnieniu Federacji Afryki Centralnej. Żądały pełnych praw politycznych dla ludności afrykańskiej, likwidacji dyskryminacji rasowej i anulowania wszystkich ustaw o charakterze represyjnym. Głoszone przez nie programy w kwestiach ekonomicznych, społecznych i ustrojowych były jednak enigmatyczne. Mimo stosunkowo zaawansowanego rozwoju organizacyjnego, partie afrykańskie nie wykazywały w pełni skryształizowanego oblicza ideologiczno-programowego. Nawet najsilniejsze organizacje narodowe Rodezji Południowej, jak np. ZAPU, reprezentowały o wiele mniejszy radykalizm programowy niż partie afrykańskie krajów sąsiednich — Rodezji Północnej, Tanganiki czy nawet Kenii.

Ich bazą społeczną stały się masy afrykańskie, kierowane przez przedstawicieli kształtującej się burżuazji narodowej i nielicznej inteligencji. Niemal wszystkie tego typu organizacje oparte były na kryterium plemiennym, co stanowiło bardzo silny hamulec konsolidacji organizacyjnej, programowej i politycznej całego ruchu narodowego. Ważnym czynnikiem, który należy uwzględnić przy ocenie ruchu narodowego w Rodezji Południowej, były ramy działalności politycznej partii afrykańskich.

Przeważająca większość z nich tylko przez krótki okres czasu działała legalnie, co zmuszało ich przywódców do szukania nowych sztyldów organizacyjnych. Tym należy tłumaczyć fakt, że w okresie 5 lat: 1960-1965 w kraju działało aż 8 partii afrykańskich, z których wszystkie zostały zepchnięte do podziemia. Były to: — Afrykański Kongres Narodowy Rodezji Południowej (działał od 1939 r. do czerwca 1960 r.); Narodowa Partia Demokratyczna (od listopada 1960 r. do grudnia 1961 r. jako przedłużenie Kongresu); Afrykański Ludowy Związek Zimbabwe — ZAPU (legalnie od grudnia 1961 r. do września 1962 r. jako kontynuacja Narodowej Partii Demokratycznej; od tego czasu w podziemiu); Ludowa Rada Opieki (legalnie od października 1962 r. do sierpnia 1964 r. jako kontynuacja organizacyjna ZAPU; od tego czasu w podziemiu); Afrykański Narodowy Związek Zimbabwe (Zimbabwe African National Union; ZANU — legalnie od sierpnia 1963 r. do sierpnia 1964 r.; od tego czasu w podziemiu); Afrykański Demokratyczny Związek Zimbabwe (legalnie od sierpnia do września 1964 r. jako kontynuacja organizacyjna ZANU); Zjednoczona Partia Zimbabwe (legalnie od sierpnia do września 1964 r.) i Afrykańska Partia Narodowa (legalnie od sierpnia do września 1964 r. jako przedłużenie organizacyjne Ludowej Rady Opieki). Głównymi organizacjami w omawianym okresie były ZAPU i ZANU. ZANU powstał 9 sierpnia 1963 r., w wyniku rozłam w ZAPU, kiedy część działaczy na czele z Ndabaningi Sithole postanowiła utworzyć nową organizację⁴⁸.

Jej powstaniu towarzyszyła krytyka polityki przywódcy ZAPU — Nkomo przez zwolenników Sithole. Zarzucili mu skłonność do kompromisu z rządem Rodezji Południowej, krótkowzroczność i egoizm, brak zdecydowania i energii w działaniu.

Powstanie ZANU zapoczątkowało w ruchu narodowym gwałtowną rywalizację dwóch grup działaczy o wpływy w afrykańskiej społeczności kraju. Jednocześnie było ono rezultatem długotrwałego konfliktu wewnątrz ZAPU, narastającego na tle pogłębiających się rozbieżności pomiędzy przewodniczącym ZAPU i jego bliskim do niedawna współpracownikiem, Sithole. Walka między ZAPU i ZANU stanowiła odzwierciedlenie wieloletniego antagonizmu między dwoma największymi plemionami afrykańskimi Rodezji Południowej — Maszona i Matabele. Obie partie, mimo masowego charakteru, były bowiem organizacjami politycznymi, opartymi na kryterium plemiennym⁴⁹. Reprezentowały one interesy dwóch głównych plemion kraju, od dawna rywalizujących ze sobą o hegemonię.

Pod względem programowym obie partie w zasadzie nie różniły się od siebie. Żądały one przyznania ludności afrykańskiej praw politycznych równych z białymi osadnikami, w tym praw wyborczych na demokratycznej zasadzie „jeden człowiek — jeden głos”, anulowania wszystkich ustaw represyjnych i rezygnacji przez rząd z kontynuowania dotychczasowego kursu polityki wewnętrznej oraz przyznania niepodległości Rodezji Południowej, w warunkach sprawowania władzy politycznej przez większość afrykańską.

Przyczyny konfliktu między ZAPU i ZANU tkwiły więc w sferze antagonizmów plemiennych, typowych dla sytuacji wewnętrznej więk-

⁴⁸ „Times” z 12 VIII 1963.

⁴⁹ ZAPU reprezentował prawie wyłącznie interesy Matabele, natomiast ZANU — Maszona.

szości krajów Czarnej Afryki, walki o hegemonię w ruchu narodowym, rywalizacji osobistej przywódców obu partii oraz charakterystycznej dla ruchów wyzwolenczych wielu krajów afrykańskich wewnętrznej dezintegracji politycznej. Obie partie podtrzymywały przez wiele lat pogląd, iż stanowią jedyne przedstawicielstwo ludności afrykańskiej kraju. Ich zaciekle rywalizacja w okresie 1963-1964 r. doprowadziła w następnych latach do niemal całkowitej dezintegracji i rozłamu w ruchu narodowym.

Sytuacja wewnętrzna w afrykańskim ruchu wyzwolenczym ułatwiła władzom w Salisbury wzmożenie represji i sparaliżowanie w znacznym stopniu jego działalności. Na jesieni 1963 r. aresztowano czołowych działaczy Ludowej Rady Opieki i ZANU. W marcu 1964 r. przedłożony został w parlamencie projekt noweli do obowiązującej Ustawy o Utrzymaniu Porządku i Prawa, przewidujący zaostrezenie kar za jej naruszenie.

Następne miesiące 1964 r. nie przyniosły złagodzenia sytuacji w kraju. Władze przeprowadzały nadal masowe aresztowania działaczy afrykańskich, którzy z kolei inspirowali i organizowali demonstracje publiczne, ataki na samochody i sklepy białych.

W kwietniu kierownictwo ZANU opublikowało oświadczenie stwierdzające, że w aktualnej sytuacji może dojść do wybuchu otwartej walki między Afrykanami a władzami w Salisbury⁵⁰. Jednocześnie zaapelowało ono do rządu brytyjskiego o niezwłoczne zwołanie konferencji konstytucyjnej z udziałem przedstawicieli wszystkich partii politycznych Rodezji Południowej dla przeanalizowania perspektyw politycznego rozwoju kraju. Oświadczenie ogłosił również lider ZAPU — Nkomo, który wezwał rząd Wielkiej Brytanii do skierowania oddziałów wojskowych do Rodezji Południowej dla ochrony afrykańskiej większości przed represjami ze strony rządu⁵¹. Przywódca ZAPU żądał także zawieszenia obowiązującej konstytucji z 1961 r. i opracowania, przy udziale reprezentantów ruchu narodowego, nowej, gwarantującej równe prawa polityczne dla obu grup rasowych.

Ponowny wzrost napięcia w kraju nastąpił po objęciu w czerwcu 1964 r. stanowiska ministra sprawiedliwości, prawa i porządku publicznego przez Desmonda Lardnera-Burke, uchodzącego za zwolennika ostrych represji wobec ruchu narodowego.

26 sierpnia, władze, wykorzystując zamieszki w afrykańskiej dzielnicy Salisbury — Highfield na tle rywalizacji między zwolennikami ZAPU i ZANU, proklamowały wprowadzenie stanu wyjątkowego w dzielnicy na okres 3 miesięcy. Do akcji rzucono oddziały wojska i policji, które przeprowadziły masowe rewizje i aresztowania. Równocześnie władze ogłosiły decyzję o delegalizacji Ludowej Rady Opieki i ZANU pod zarzutem stosowania przez nie w walce politycznej metod zastraszania i gwałtu⁵².

Posunięcia władz spotkały się z kontrakcją ze strony działaczy afrykańskich, którzy zainicjowali kampanię demonstracji, zamachów bombowych, bojkotu rządowych szkół afrykańskich i nieopłacania czesnego przez młodzież kolorową. Władze zamknęły 40 szkół podstawowych w Salisbury, zwalniając z pracy 300 nauczycieli. W końcu sierpnia 1964 r. działacze afrykańscy powołali do życia 3 nowe organizacje polityczne:

⁵⁰ „Times” z 15 IV 1964.

⁵¹ Ibidem.

⁵² „Times” z 28 VIII 1964.

Afrykański Demokratyczny Związek Zimbabwe, Zjednoczoną Partię Zimbabwe i Afrykańską Partię Narodową, której przywódca Henry Chitepo, były członek ZANU, oświadczył, iż jego partia będzie dążyć do zjednoczenia ruchu wyzwolenczego⁵³.

Nowe organizacje afrykańskie cieszyły się oficjalną możliwością działania jedynie przez niespełna miesiąc, gdyż już we wrześniu 1964 r. rząd w Salisbury postanowił je zdelegalizować pod zarzutem, iż kontynuują one działalność ZAPU i ZANU.

Rok 1965 nie przyniósł żadnego złagodzenia napięcia panującego w kraju, ani też zmiany kursu polityki wewnętrznej reżimu. 19 lutego 1965 r. władze przedłużyły stan wyjątkowy w afrykańskiej dzielnicy Salisbury, Highfield, głównym ośrodkiem opozycji Afrykanów. Stan ten był następnie trzykrotnie przedłużany, co stworzyło w Highfield permanentny stan oblężenia. Przyjęta przez parlament ustawa o karze śmierci za prowadzenie „działalności wywrotowej” w całej rozciągłości była realizowana w praktyce, czego wymownym dowodem jest to, że w okresie do listopada 1965 r. na jej podstawie skazano na śmierć 22 aktywistów ruchu wyzwolenczego. Czynnikiem ułatwiającym te posunięcia był utrzymujący się nadal stan wewnętrzny dezintegracji ruchu narodowego, spowodowany rywalizacją między ZAPU i ZANU. 14 czerwca 1965 r. przywódcy ZAPU na czele z Nkomo odrzucili zdecydowanie apel wystosowany przez Organizację Jedności Afrykańskiej o zjednoczenie rodezyjskiego ruchu narodowego i utworzenie jednolitego frontu z ZANU przeciwko rządowi Frontu Rodezyjskiego⁵⁴. W tej sytuacji władze w Salisbury mogły skutecznie paraliżować działalność afrykańskiego ruchu narodowego. Wymienione trzy czynniki: umacnianie się pozycji rządu rodezyjskiego, kryzys w łonie umiarkowanego skrzydła białych osadników oraz dezintegracja i wzrost wewnętrznych sprzeczności w afrykańskim ruchu wyzwolenczym sprzyjały wzmocnieniu Frontu Rodezyjskiego. Towarzyszyły temu istotne przesunięcia wewnątrz samego Frontu. Od końca 1963 r. polityka wewnętrzna, a zwłaszcza zagraniczna (tj. stosunki brytyjsko-rodezyjskie) rządu Fielda spotykała się z coraz ostrzejszą krytyką ze strony prawego skrzydła Frontu, którego przywódcami byli: Ian Smith, Clifford Dupont i Lardner-Burke. Z inicjatywy tej prawicowej grupy w Zgromadzeniu Ustawodawczym został przedłożony projekt ustawy przewidującej, iż Wielka Brytania nie powinna ingerować w wewnętrzne sprawy Rodezji Południowej. Mimo oporu Fielda, obawiającego się, iż przyjęcie takiej ustawy doprowadzi do poważnego napięcia w stosunkach między Rodezją Południową a metropolią, 24 marca 1964 r. projekt został zaakceptowany przez miejscowy parlament większością 31 głosów przeciwko 26. Po tym sukcesie przywódcy prawicy zaczęli wywierać zdecydowany nacisk na Fielda, by podał się do dymisji. W rezultacie 13 kwietnia 1964 r. Field ustąpił ze stanowiska premiera. Na czele nowego rządu, zgodnie z sugestiami prawicy, stanął Smith. Odtąd prawica ta zdobyła zdecydowaną hegemonię w kierownictwie Frontu Rodezyjskiego, narzucając rygorystyczną politykę wewnętrzną i nieprzejednaną postawę wobec Wielkiej Brytanii w kwestiach dotyczących dalszych losów kraju, tj. uzyskania niepodległości.

⁵³ „Times” z 2 IX 1964.

⁵⁴ Rhodesian Rebellion, On Record. Deadline Data on World Affairs, t. 3, nr 2. New York 1966, s. 45.

V. DAŻENIE BIAŁYCH OSADNIKÓW DO UZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ RODEZJĘ POŁUDNIOWĄ

Po raz pierwszy żądanie przyznania niepodległości krajowi zostało wysunięte przez przywódców Frontu po zwycięstwie wyborczym w grudniu 1962 r. Nowy premier z ramienia Frontu, Field, w trakcie rozmów z wicepremierem brytyjskim, Reginaldem Butlerem, domagał się od Wielkiej Brytanii koncesji politycznych, analogicznych do tych, jakie w przypadku rozwiązania Federacji Afryki Centralnej przyznane zostaną Rodezji Północnej i Niasie⁵⁵.

Wicepremier brytyjski przeprowadził również rozmowy z przywódcami ZAPU, którzy zażądali nadania krajowi nowej konstytucji, gwarantującej Afrykanom 30 z 65 mandatów w Zgromadzeniu Ustawodawczym, a następnie możliwość uzyskania w krótkim czasie pełnej kontroli w parlamencie. Jednocześnie Nkomo wysunął postulat zniesienia zakazu działalności ZAPU oraz zapewnienia Afrykanom swobody zrzeszania się.

W dniu 13 lutego 1963 r. premier Rodezji Południowej wystąpił w parlamencie z oświadczeniem, iż rozwiązanie Federacji Afryki Centralnej jest rzeczą niezbędną⁵⁶.

Kolejną fazą konsultacji na temat przyszłości federacji były rozmowy Butlera z przedstawicielami federalnych władz i ugrupowań politycznych, przeprowadzone w Londynie w dniach 21-30 marca 1963 r.⁵⁷ Rodezję Południową reprezentował Field oraz nieoficjalnie Nkomo, który przybył do Londynu z własnej inicjatywy. Field zajął postawę wycofującą stwierdzając, iż widzi co prawda nieuchronność rozpadu federacji, niemniej opowiada się za dalszym utrzymaniem ścisłych związków ekonomicznych między obu Rodezjami, a nawet gotów jest poprzeć ideę pewnej ograniczonej więzi politycznej z Rodezją Północną, gwarantującej białym kolonistom określone korzyści gospodarcze.

29 marca Butler przedłożył deklarację o prawie każdego z członków do wystąpienia z federacji podkreślając, iż zostało ono co prawda przyznane na wniosek rządu Rodezji Północnej, odnosi się jednak również do Rodezji Południowej. Poinformował jednocześnie, że otrzymał list od Fielda, w którym zażądał on formalnego przyznania Rodezji Południowej prawa do proklamowania niepodległości w chwili wystąpienia z federacji Rodezji Północnej lub proklamowania niepodległości przez Niasę. Field wyraźnie zaznaczył, iż Rodezja Południowa nie weźmie udziału w żadnych rozmowach na temat przyszłych związków między krajami członkowskimi federacji do czasu otrzymania formalnego zapewnienia ze strony rządu brytyjskiego w sprawie przyznania jego krajowi niepodległości.

Bezkompromisowe oświadczenie złożył premier rządu federalnego, Welensky, który podkreślił, że jego gabinet nie będzie współpracował z rządem brytyjskim dopóty, dopóki nie zapewni on przyznania niepodległości Rodezji Południowej i nie zabezpieczy należycie interesów białych osadników. Politykę Wielkiej Brytanii wobec federacji, określił Welensky jako „zdradę i kapitulację przed pogroźkami czarnych nacjonalistów”⁵⁸.

List Fielda do Butlera, zapoczątkował między nimi korespondencję

⁵⁵ „Africa Diary” z 2-8 III 1963.

⁵⁶ „Times” z 15 II 1963.

⁵⁷ „Times” z 22, 25, 29, 30 III oraz 1, 2, 3 IV 1963.

⁵⁸ „Times” z 2 IV 1963.

w sprawie niepodległości Rodezji Południowej⁵⁹. 9 kwietnia Butler odpowiedział na ten list stwierdzając m. in., iż rząd brytyjski w zasadzie podziela pogląd, że Rodezja Południowa winna przejść normalną ewolucję w kierunku niepodległości, jednak uzależnia jej przyznanie od uprzedniego rozwiązania następujących problemów: 1) dopóki Rodezja Południowa jest członkiem federacji nie posiadającej statusu państwa w pełni niepodległego, dopóty nie może ona uzyskać suwerenności, m. in. dlatego, że jedynie parlament brytyjski posiada uprawnienia ustawodawcze w stosunku do federacji, a więc pośrednio i do Rodezji Południowej; 2) ewentualną secesję musi poprzedzić ustalenie ogólnych zasad przyszłych stosunków między 3 krajami oraz określenie „niezbędnych instytucji przejściowych” (zagadnienia obrony, finansów, kwestie prawno-konstytucyjne); 3) kwestia ta nie jest związana bezpośrednio z uzyskaniem podobnego statusu przez Niasę czy też Rodezję Północną, ponieważ wystąpienie jednego z krajów członkowskich z federacji nie powoduje automatycznie wygaśnięcia członkostwa pozostałych.

W odpowiedzi na list Butlera, Field sprzeciwił się uzależnianiu przez rząd brytyjski sprawy przyznania niepodległości Rodezji Południowej od uzyskania analogicznego prawa przez Niasę i Rodezję Północną. Jednocześnie podkreślił on, iż nie może zaakceptować poglądu, jakoby Wielka Brytania miała jakieś specjalne uprawnienia ustawodawcze w stosunku do federacji, a zwłaszcza — Rodezji Południowej. Field powołał się tu na wspólną deklarację rządów brytyjskiego i federalnego z 28 kwietnia 1957 r. stwierdzającą, że Wielka Brytania nie będzie dokonywać żadnych zmian prawno-konstytucyjnych w Federacji Afryki Centralnej.

W końcu maja 1963 r. Field udał się ponownie do Londynu. W dniach 27 maja — 4 czerwca 1963 r. spotkał się on kilkakrotnie z Butlerem, omawiając z nim kwestię konsekwencji ewentualnego rozwiązania federacji oraz warunków przyznania niepodległości Rodezji Południowej. Rozmowy te zakończyły się niepowodzeniem ponieważ Field stał konsekwentnie na stanowisku, że Rodezja Południowa winna uzyskać jak najszybciej niepodległość, natomiast Butler nie był skłonny do ustępstw. Field odrzucił żądanie Butlera, by jego rząd zobowiązał się dokonać takich zmian w konstytucji, które umożliwiłyby zwiększenie reprezentacji ludności afrykańskiej w parlamencie krajowym⁶⁰.

Po powrocie do Rodezji Południowej Field przesłał Butlerowi kolejny list, w którym z taktycznych względów, wyraził zgodę na udział przedstawicieli swego rządu w planowanej na koniec czerwca 1963 r. konferencji w Victoria Falls, poświęconej rozważaniu dalszych losów federacji.

Przed oficjalnym otwarciem konferencji odbyły się w Victoria Falls 25-27 czerwca rozmowy między Butlerem i Fieldem (konferencja obradowała w dniach 28 czerwca — 3 lipca 1963 r.). W tym czasie opublikowane zostały dwa ważne dokumenty: pierwszy — przedstawiający stanowisko rządu brytyjskiego w kwestii secesji Niasy⁶¹ oraz drugi — określający pozycję rządu federalnego w sprawie skutków rozwiązania federacji⁶².

⁵⁹ Zob. Southern Rhodesian Correspondence, April-June 1963. London HMSO, 1963 (Commandment 2073).

⁶⁰ „Times” z 5 VI 1963.

⁶¹ Great Britain. Central African Office. The Federation of Rhodesia and Nyasaland. Commentary on statements relating to the establishment of the Federation and their bearing on the withdrawal of Nyasaland, February 1963. London, HMSO, 1963, s. 7 (Commandment 1948).

⁶² Federation of Rhodesia and Nyasaland. Prime Minister. The break-up, effects and consequences on the two Rhodesias, presented to the Federal Assembly on 26 June 1963, Salisbury, Government printer, 1963, s. 120 (C. Fed. 246).

W wyniku burzliwej debaty na konferencji przyjęto następujące decyzje⁶³: 1) postanowiono rozwiązać federację z dniem 31 grudnia 1963 r.; 2) powołać dwie komisje robocze dla uregulowania problemów federalnych; 3) pozostawić u władzy rząd federalny do końca 1963 r.; 4) dokonać podziału federalnych sił zbrojnych⁶⁴.

31 grudnia 1963 r. Federacja Afryki Centralnej została rozwiązana. Tak jak powstanie związku obu Rodezji i Niasy w 1953 r. było uważane przez kolonialnych polityków Wielkiej Brytanii za świadectwo jej dalekowzrocznej polityki w Afryce, tak upadek federacji został przez nich uznany za fiasko tej polityki i czynnik osłabiający pozycje brytyjskie, nie tylko w tej części kontynentu, lecz także na całym Czarnym Lądzie.

Przywódcy Rodezji Południowej, widząc spadek wpływów metropolii postanowili wzmocnić na nią nacisk w celu uzyskania zgody na przyznanie im krajowi niepodległości.

24 stycznia 1964 r. Field ponownie przybył do Londynu, gdzie spotkał się z premierem Wielkiej Brytanii, sir Alec Douglasem-Homem, przedstawiając swoje żądania w tej kwestii.

Rozmowy Fielda w Londynie nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Rząd brytyjski zażądał od premiera Rodezji Południowej zmian w konstytucji z czerwca 1961 r., natomiast Field nadal stał na stanowisku, że Wielka Brytania winna przyznać niepodległość Rodezji Południowej na tych samych warunkach co Rodezji Północnej i Niasie.

Niepowodzenie negocjacji londyńskich wzbudziło niezadowolenie wśród kolonistów południworodezyjskich. Prawe skrzydło Frontu Rodezyjskiego zainicjowało szeroką kampanię na rzecz „jednostronnego proklamowania niepodległości” kraju, a w parlamencie zgłoszony został wniosek proponujący zniesienie zwierzchnictwa metropolii nad Rodezją Południową. Field oświadczył wówczas, iż nie będzie podejmował dalszych rokowań z rządem brytyjskim dopóty, dopóki jego postulaty nie zostaną uwzględnione. Na konferencji prasowej w Salisbury 6 lutego 1964 r. wystąpił on ze stwierdzeniem, iż Rodezja Południowa w istocie przestała już być kolonią brytyjską.

11 marca członek prawego skrzydła Frontu Lardner-Burke wystąpił w parlamencie krajowym z wnioskiem o zwrócenie się do królowej brytyjskiej z petycją w sprawie wprowadzenia poprawki do artykułu 111 konstytucji z czerwca 1961 r., na mocy której w przyszłości metropolia będzie mogła korzystać z przysługujących jej uprawnień jedynie za zgodą południworodezyjskiego Zgromadzenia Ustawodawczego⁶⁵. Po objęciu funkcji premiera Rodezji Południowej przez Smitha w kwietniu 1964 r. rosnące napięcie w stosunkach z Wielką Brytanią zaczęło się zaznaczać w coraz wyraźniejszy sposób. Do pierwszego ostrego starcia między rządami obu krajów doszło w początkach czerwca 1964 r. na tle udziału Rodezji Południowej w konferencji szefów rządów krajów członkowskich brytyjskiej Wspólnoty Narodów w Londynie, która miała obra-

⁶³ „Times” z 3 VII 1963 i „Guardian” z 4 VII 1963.

⁶⁴ Każdy z krajów członkowskich wycofał swoje bataliony piechoty, ponadto Rodezja Południowa otrzymała z puli dotychczasowych sił federalnych: oddział zmotoryzowany, jednostkę spadochroniarzy oraz całe lotnictwo wojskowe w składzie: 18 lekkich bombowców typu „Canberra” i 12 myśliwców typu „Hunter”.

⁶⁵ Na mocy artykułu 111 konstytucji królowa brytyjska w drodze dekretu miała prawo zmienić, rozszerzyć lub znieść każdy artykuł konstytucji oraz sprzeciwić się zatwierdzeniu każdej ustawy uznanej za niezgodną z obowiązującymi zasadami ustawodawstwa kolonialnego Wielkiej Brytanii. Artykuł 111 bez wątpliwości był elementem ograniczającym samodzielność władz południworodezyjskich na rzecz metropolii.

dować w dniach 8-15 lipca. 4 czerwca premier brytyjski Douglas-Home poinformował oficjalnie Smitha o wykluczeniu go z udziału w konferencji. Jako motyw tej decyzji podał on znaczny wzrost liczby członków Wspólnoty, powodujący ograniczenie ilości jej uczestników wyłącznie do przedstawicieli niepodległych państw⁶⁶. Jednocześnie Douglas-Home zaproponował premierowi Rodezji Południowej przybycie do Londynu przed rozpoczęciem konferencji celem przeprowadzenia dwustronnych rozmów na temat przyszłości tego kraju. Smith odrzucił to zaproszenie stwierdzając, iż konsultacje te nie przełamają impasu we wzajemnych stosunkach⁶⁷.

19 sierpnia 1964 r. gubernator brytyjski Rodezji Południowej, sir Humphrey Gibbs, na wniosek Smitha mianował Duponta wicepremierem, powierzając mu jednocześnie tekę ministra spraw zagranicznych. Ten krok pozostawał w sprzeczności z obowiązującą zasadą, że sprawy polityki zagranicznej Rodezji Południowej leżą w gestii Wielkiej Brytanii. Posunięcie Smitha zmierzało do rozluźnienia więzi politycznych i konstytucyjnych Rodezji Południowej z metropolią i umocnienia pozycji miejscowych władz. Wywołało ono tym większe zaskoczenie w Londynie, że niemal równocześnie z nominacją Duponta zapowiedziano spotkanie Smitha z premierem Portugalii, Antonio de Oliveirą Salazarem⁶⁸. Smith przebywał w Lizbonie w dniach 4-5 września 1964 r. Zdaniem brytyjskiego dziennika „Guardian” obaj premierzy omawiali stosunki między Portugalią a Rodezją Południową oraz ewentualne konsekwencje „jednostronnego proklamowania niepodległości” tego kraju⁶⁹. Następnie Smith przybył do Londynu, gdzie w dniach 7-11 września przeprowadził rozmowy z premierem Douglasem-Home i członkami jego rządu na temat niepodległości Rodezji Południowej. W toku rozmów wyraził on pogląd, iż nie ma zamiaru anulować konstytucji z czerwca 1961 r. w zamian za ewentualną „preparowaną” niepodległość, natomiast gotów jest, w razie otrzymania samodzielności przez kraj na podstawie tej konstytucji, do przeprowadzenia pewnych reform. Przewidywałyby one: zezwolenie większej liczbie Afrykanów na udział w wyborach, podniesienie ogólnej ilości mandatów w Zgromadzeniu Ustawodawczym i ułatwienie Afrykanom uzyskania dodatkowego wykształcenia (pozwoliłoby to na rozszerzenie liczby osób z cenzusem wykształcenia)⁷⁰. Brytyjcy rozmówcy stwierdzili, że przed otrzymaniem niepodległości rząd w Salisbury winien wyrazić zgodę na dokonanie zmian w konstytucji z 1961 r. i zapewnić ludności afrykańskiej większy udział w rządzeniu krajem.

W odpowiedzi Smith oświadczył, iż większość ludności wypowiada się za przyznaniem niepodległości Rodezji Południowej na podstawie konstytucji z 1961 r. i obowiązującej ordynacji wyborczej. Pod koniec negocjacji w Londynie Smith nieoczekiwanie zmienił swoje stanowisko, wykazując zrozumienie dla postulatów brytyjskich. Oznajmił on mianowicie, że ogłoszenie niepodległości mogłoby wywołać niepożądane konsekwencje w postaci np. usunięcia Rodezji Południowej z brytyjskiej Wspólnoty Narodów. W ten sposób Smith starał się wywołać wrażenie,

⁶⁶ Dotychczas w konferencji tego typu uczestniczył zawsze premier Federacji Afryki Centralnej jako obserwator.

⁶⁷ „Times” z 8 VI 1964.

⁶⁸ Poprzednio, w lipcu 1964 r., Smith złożył wizytę w RPA, gdzie konferował z premierem Hendrikiem Verwoerdem na temat współpracy między Rodezją Południową a Republiką Południowej Afryki.

⁶⁹ „Guardian” z 7 IX 1964.

⁷⁰ „Times” z 9 IX 1964.

że cała odpowiedzialność za ewentualne fiasko rozmów z rządem brytyjskim spadnie na metropolię.

13 października parlament południowo-rodezyjski przyjął uchwałę o przeprowadzeniu powszechnego referendum na temat trybu uzyskania niepodległości przez Rodezję Południową w oparciu o wyżej wymienioną konstytucję.

Uchwała ta spotkała się z ostrą reakcją ze strony nowego premiera brytyjskiego, Harolda Wilsona⁷¹. Oznajmił on, iż metropolia nie uzna referendum traktowanego przez rząd w Salisbury jako odzwierciedlenie woli większości ludności kraju i z góry przestrzega przed proklamowaniem „jednostronnej deklaracji niepodległości”. Proklamacja taka byłaby bowiem według Wilsona aktem nielegalnym, w konsekwencji czego doszłoby do zerwania stosunków między Rodezją Południową a Wielką Brytanią i wszystkimi krajami brytyjskiej Wspólnoty Narodów oraz większością państw świata i organizacjami międzynarodowymi; stanowiłoby to bezpośrednią przyczynę zniszczenia ekonomiki Rodezji Południowej w wyniku zastosowania sankcji gospodarczych i postawiłoby ją naprzeciw wrogiemu kontynentowi⁷².

Jednak wkrótce potem premier brytyjski zaprosił Smitha do złożenia wizyty w Londynie dla rozważenia sprawy niepodległości Rodezji Południowej. Smith pominął to zaproszenie milczeniem, zapraszając jednocześnie do Rodezji Południowej nowego sekretarza stanu ds. stosunków z brytyjską Wspólnotą Narodów, Arthura Bottomley'a. Minister brytyjski z kolei uzależnił swój przyjazd do Salisbury od zapewnienia mu przez rząd Smitha możliwości odbycia rozmów z przywódcami afrykańskiego ruchu wyzwolenczego. Władze rodezyjskie odmówiły spełnienia tego warunku wobec czego Bottomley zrezygnował z zaproszenia.

Czynnikiem, który wpłynął na usztywnienie stanowiska rządu południoworodezyjskiego w kwestii niepodległości, był pomyślny przebieg przygotowań do „powszechnego” referendum na temat niepodległości Rodezji Południowej. Mianowicie przed przeprowadzeniem referendum władze zwołały tzw. indabę — tradycyjne zgromadzenie wodzów i naczelników plemion afrykańskich — traktując ją jako jedyne autorytatywne przedstawicielstwo ludności afrykańskiej Rodezji. „Indaba” odbyła się w dniach 20-26 października 1964 r. w Dombashava koło Salisbury z udziałem 196 wodzów plemiennych i 426 naczelników szczepowych⁷³.

Przedstawiciele arystokracji afrykańskiej będący pod silną presją rządu i w większości negatywnie ustosunkowani do ruchu wyzwolenczego, jednomyślnie wyrazili poparcie dla polityki rządu Smitha, żądając przyznania niepodległości Rodezji⁷⁴ na podstawie wspomnianej konstytucji. Opinia „indaby” akceptująca stanowisko Frontu Rodezyjskiego w tej kwestii uznana została przez premiera Rodezji za niezbity dowód, iż cieszy się ono poparciem 80% Afrykanów (622 wodzów i naczelników zgromadzonych w Dombashava reprezentowało około 80% całej ludności afrykańskiej kraju). Rząd Smitha wykorzystując wyniki wspomnianej narady postanowił przeprowadzić 5 listopada 1964 r. referendum, ignorując przy tym przestrogi Wilsona.

⁷¹ W wyniku wyborów parlamentarnych w czerwcu 1964 r. władzę w Wielkiej Brytanii objęła Labour Party. Na czele rządu utworzonego 14 X 1964 stanął przywódca partii, Harold Wilson.

⁷² „Times” z 28 X 1964.

⁷³ Zob. The Dombashava „Indaba” (of October 1964). Salisbury n.d., Government printer, s. 56.

⁷⁴ Zob. przypis 1.

Do udziału w referendum, zgodnie z obowiązującą ordynacją wyborczą, dopuszczono 105 444 osób (89 886 białych, 2829 Azjatów i tzw. Kolorowych⁷⁵ oraz 12 729 Afrykanów). Frekwencja wyborcza była jednak niska. Ostatecznie w referendum wzięło udział jedynie 65 221 osób, tj. 61,6% ogółu zarejestrowanych wyborców. 75% wyborców afrykańskich i azjatyckich zbojkotowało referendum, a udział białych był dużo mniejszy niż oczekiwał tego Smith. Wynik referendum był następujący: za przyznaniem Rodezji niepodległości na podstawie konstytucji wypowiedziało się 58 176 głosujących, przeciw — 6101; 944 kartki wyborcze zostały unieważnione⁷⁶.

Wynik referendum został oceniony przez Smitha jako triumf polityki Frontu Rodezyjskiego i kolejny krok na drodze do uzyskania niepodległości przez Rodezję. Mimo tak wysokiej absencji i masowego bojkotu referendum przez kolorowych wyborców, premier rodezyjski uznał, iż otrzymał poparcie „całego narodu” w walce o niepodległość kraju.

W 1965 r. stanowisko władz rodezyjskich w kwestii niepodległości kraju uległo dalszemu usztywnieniu.

22 lutego przybyła do Rodezji brytyjska misja rządowa. Przebywała ona w Salisbury do 3 marca 1965 r. przeprowadzając rozmowy z członkami rządu rodezyjskiego, przywódcami partii politycznych i afrykańskiego ruchu wyzwolenczego. W toku tych rozmów przywódcy rodezyjscy zajmowali nieprzejednane stanowisko, żądając niezwłocznego przyznania Rodezji niepodległości i grożąc, iż w przypadku odmowy proklamowana zostanie „jednostronna deklaracja niepodległości”. Dla wywarcia nacisku na misję brytyjską Smith zwołał w dniach 23 lutego oraz 3 marca kolejne zgromadzenie afrykańskich wodzów plemiennych, które bez zastrzeżeń poparły stanowisko Frontu Rodezyjskiego w konflikcie z rządem Wielkiej Brytanii. Misja brytyjska nie przyniosła żadnych wyników i nie złagodziła napięcia między obu krajami.

Fiasko misji pociągnęło za sobą dalsze usztywnienie stanowiska rządu rodezyjskiego. 26 kwietnia ogłosił on Białą Księgę na temat ekonomicznych konsekwencji proklamowania „jednostronnej deklaracji niepodległości” Rodezji⁷⁷. Dokument ten stwierdzał, iż wbrew poglądom rządu Wilsona nie istnieje groźba gospodarczego załamania kraju. Ponadto zawierał on opinie, że zapowiadane przez rząd brytyjski sankcje gospodarcze przeciwko Rodezji okażą się najprawdopodobniej mało skuteczne.

Rząd zignorował raport dotyczący negatywnych skutków ekonomicznych niepodległości opublikowany 2 maja 1965 r. przez Stowarzyszenie Przemysłowców, Zjednoczone Izby Handlowe i Radę Dyrektorów największych przedsiębiorstw przemysłowych (podpisało go 294 dyrektorów).

Zwycięstwo Frontu Rodezyjskiego w wyborach z 7 maja 1965 r. stało uznane przez jego przywódców za dowód słuszności stanowiska władz wobec Wielkiej Brytanii w kwestii niepodległości kraju⁷⁸. Sukces ten umocnił wyraźnie kształtujące się od dłuższego czasu wśród białych osadników tendencje separatystyczne.

⁷⁵ Ludność mieszana pod względem rasowym pochodząca ze związków pomiędzy białymi, Azjatami i Afrykanami.

⁷⁶ Kenneth Young, *Rhodesia and Independence. A Study in British Colonial Policy*. London 1969, s. 175.

⁷⁷ Economic Aspects of a Declaration of Independence, C.S.R. 15 — 1965, April 1965 Salisbury, Government printer.

⁷⁸ W wyborach tych Front Rodezyjski zdobył 50, liberalna Partia Rodezyjska 10 a „niezależni” — 5 mandatów.

Świadczyły o tym wyraźnie kolejne posunięcia rządu Smitha, dokonane na przestrzeni następnych kilku miesięcy 1965 r., które wykazały zdecydowane dążenie przywódców Frontu Rodezyjskiego do proklamowania niepodległości wbrew sprzeciwowi Wielkiej Brytanii, ludności afrykańskiej Rodezji oraz pewnych kół przemysłowych o bardziej liberalnych poglądach.

W dniach 20-27 lipca 1965 r. przebywał w Rodezji nowy sekretarz ds. stosunków z brytyjską Wspólnotą Narodów, Cledwyn Hughes, który spotkał się z przywódcami Frontu Rodezyjskiego. W konsultacjach z ministrem brytyjskim Smith wysunął, jak można sądzić jedynie ze względów taktycznych, propozycję utworzenia niewielkiego liczebnie Senatu, złożonego z członków pochodzących z nominacji, w skład którego weszliby przedstawiciele ludności afrykańskiej (byliby oni jednak w mniejszości), lub też ewentualnie przyznania Afrykanom 1/4 mandatów w Zgromadzeniu Ustawodawczym⁷⁹. Propozycji tej, przekazanej mu przez Hughesa po powrocie do Londynu, Wilson jednak nie zaakceptował.

I tym razem konsultacje brytyjsko-rodezyjskie nie przyniosły więc żadnych efektów. Wykorzystując odrzucenie przez premiera brytyjskiego propozycji w sprawie utworzenia Senatu, Smith dokonał kolejnego kroku w kierunku zaostрения stosunków z metropolią. Mianowicie w dniach 18-22 sierpnia, gdy przebywał w Rodezji z wizytą oficjalną gubernator generalny Mozambiku, Mauricio Almeida, gabinet rodezyjski podjął decyzję w sprawie otwarcia przedstawicielstwa dyplomatycznego Rodezji w Portugalii.

15 września 1965 r. przybył do Lizbony pierwszy oficjalny przedstawiciel dyplomatyczny Rodezji w Portugalii Harry Reedman⁸⁰. Rząd brytyjski wystosował dwukrotnie ostre *demarche* do Rodezji i Portugalii, uznając postępowanie rządu Smitha za niekonstytucyjne, a stanowisko władz portugalskich za niezgodne z zasadami, którymi powinny się kierować we wzajemnych stosunkach państwa członkowskie NATO.

Mimo narastania sprzeczności brytyjsko-rodezyjskich władze metropolii zajmowały w istocie nadal umiarkowane stanowisko wobec rządu Smitha, ułatwiając mu w ten sposób realizację planu, zmierzającego do proklamowania niepodległości kraju.

W końcu września 1965 r. Wilson zaprosił Smitha do Londynu dla omówienia stanu aktualnych stosunków brytyjsko-rodezyjskich. W związku z tym zaproszeniem premier rodezyjski zapowiedział, iż jeśli jego wizyta w Wielkiej Brytanii będzie bezowocna to jego rząd w końcu 1965 r. ogłosi „jednostronną deklarację niepodległości”⁸¹. 5 października Smith przybył do Londynu, a 7 października rozpoczęły się oficjalne rozmowy brytyjsko-rodezyjskie. Zakończyły się one 11 października opublikowaniem wspólnego komunikatu stwierdzającego, że w dalszym ciągu stanowiska obu rządów w kwestii niepodległości Rodezji są „całkowicie sprzeczne”⁸². Bezpośrednią przyczyną niepowodzenia rozmów londyńskich było odrzucenie przez Smitha, przedstawionego przez premiera brytyjskiego kompromisowego 5-punktowego planu rozwiązania problemu rodezyjskiego.

Plan ten przewidywał: 1) przyznanie Afrykanom 1/3 miejsc w Zgro-

⁷⁹ Kenneth Young, op. cit., s. 211.

⁸⁰ Samuel J. Roberts, *David against Goliath*. On Record, Deadline Data on World Affairs, t. 5, nr 1. New York, Fall 1969, s. 19.

⁸¹ Ibidem, s. 20.

⁸² „Guardian” z 12 X 1965.

madzeniu Ustawodawczym; 2) zniesienie ustaw o charakterze dyskryminacyjnym; 3) niewprowadzanie żadnych nowych ustaw represyjnych; 4) opracowanie i realizację szerokiego programu oświatowego dla ludności kolorowej; 5) wyrażenie przez rząd Smitha zgody na wprowadzenie w przyszłości rządów większości oraz uznanie zasady, że przyznanie Rodezji niepodległości może nastąpić jedynie za aprobatą całej ludności kraju⁸³.

Smith odrzucił te propozycje dowodząc, iż jego rząd nie jest w stanie spełnić postawionych mu warunków. Jednocześnie zażądał on ponownie przyznania jego krajowi niepodległości na podstawie konstytucji z 1961 r. 12 października Wilson wystąpił z propozycją utworzenia misji premierów krajów członkowskich brytyjskiej Wspólnoty Narodów, której zadaniem byłoby rozwiązanie problemu rodezyjskiego. Również i to orędzie nie zostało przyjęte przez Smitha.

24 października 1965 r. premier brytyjski przybył do Rodezji. W dniach 25-30 października prowadził rozmowy ze Smithem oraz kierownictwem Frontu Rodezyjskiego. Spotkał się również z przedstawicielami organizacji politycznych i społecznych. Przywódcy rodezyjscy nadal domagali się przyznania Rodezji niepodległości, odrzucając „5 punktów Wilsona” i inne kompromisowe propozycje brytyjskiego premiera. W toku rozmów Wilson wykluczył użycie siły przeciwko Rodezji, bez względu na dalszy rozwój sytuacji. Dla Smitha był to, jak się wydaje, decydujący symptom, iż proklamowanie „jednostronnej deklaracji niepodległości” spotka się ze strony brytyjskiej jedynie z formalnym sprzeciwem. Dlatego bez niepokoju przyjął on zapowiedź Wilsona, że w przypadku ogłoszenia niepodległości Rodezji, Wielka Brytania zastosuje wobec niej sankcje gospodarcze, polityczne i konstytucyjne i zgodził się na powołanie 3-osobowej komisji królewskiej (1 Brytyjczyk i 2 Rodezyjczyków) dla zbadania opinii ludności kraju na temat uzyskania niepodległości na podstawie konstytucji z 1961 r.

2 listopada 1965 r. premier Rodezji oświadczył, iż komisja ta nie jest w stanie spełnić swego zadania. 5 listopada rząd rodezyjski wprowadził stan wyjątkowy. 7 listopada Wilson zaproponował Smithowi odbycie na Malcie spotkania „ostatniej szansy”, lecz premier rodezyjski propozycję tę odrzucił, stwierdzając, iż stanowiska obu rządów w kwestii niepodległości Rodezji są tak rozbieżne, że nie ma widoków na porozumienie. Jednocześnie przywódcy rodezyjscy postanowili wprowadzić w życie swe polityczne.

VI. OGŁOSZENIE NIEPODLEGŁOŚCI RODEZJI

Wydarzenia, które rozegrały się w Salisbury miały następujący przebieg. 11 listopada o godz. 8.30 czasu miejscowego w Salisbury zebrał się rząd rodezyjski. O godz. 9.30 Wilson przeprowadził rozmowę telefoniczną ze Smithem, podejmując ostatnią, jak się później okazało, próbę powstrzymania go od ogłoszenia niepodległości kraju⁸⁴.

Po zakończeniu rozmowy z Wilsonem Smith podpisał deklarację nie-

⁸³ Rhodesian Rebellion, op. cit., s. 48.

⁸⁴ Pełny tekst rozmowy zob.: Kenneth Young, op. cit., Appendix 3: Record of a telephone conversation between the Prime Minister the Rt. Hon. Harold Wilson O.B.E., and the Hon. Ian Smith, M.P. the then Prime Minister of Rhodesia on the morning of 11 November 1965, s. 630-633.

podległości Rodezji, a kilka godzin później odczytał jej tekst przed mikrofonami radia rodezyjskiego⁸⁵.

Dokument stwierdzał, że „rząd rodezyjski — biorąc pod uwagę fakt, iż od 1923 r. Rodezja posiada status samorządnej kolonii, a jej obywatele wielokrotnie demonstrowali wobec Korony lojalność oraz pełne oddanie i byli zawsze gotowi przelać swą krew w walce o wolność; iż stoi przed nimi obowiązek obrony zasad zachodniej demokracji, rządu odpowiedzialnego i moralności; że udzielają oni pełnego poparcia dążeniom rządu do zdobycia pełnej niepodległości a rząd brytyjski dał dowody, że nie jest przygotowany do przyznania pełnej suwerenności Rodezji i nie spełnił oczekiwań władz rodezyjskich prowadzących rokowania z Wielką Brytanią w duchu dobrej wiary — podjął decyzję o ogłoszeniu pełnej niepodległości Rodezji”. W zakończeniu deklaracji głosiła, że obywatele Rodezji pozostaną zawsze lojalni wobec Korony.

Jeszcze tego samego dnia, rząd rodezyjski ogłosił szereg rozporządzeń dotyczących cenzury prasowej i radiowej, porządku i bezpieczeństwa publicznego, w szczególności zaś utrzymania „dyscypliny społecznej”. W kraju tymczasem panował całkowity spokój. W ten sposób rozpoczął się nowy etap w historii Rodezji.

*

Reasumując rozważania, należy stwierdzić, iż proklamacja „jednostronnej deklaracji niepodległości” Rodezji była logiczną konsekwencją kursu politycznego, realizowanego przez Front Rodezyjski od czasu objęcia władzy w grudniu 1962 r. Inspiratorami tego kursu byli czołowi przywódcy prawego skrzydła partii. Wzorowali się oni przy tym na doświadczeniach Republiki Południowej Afryki, widząc w praktyce apartheidu dalekosiężny cel swej polityki. Cel ten został ujawniony dopiero pod koniec lat sześćdziesiątych. Jednak już w pierwszym okresie sprawowania władzy przez Front stał się on, jak się wydaje, główną podbudką działalności przywódców reżimu osadniczego. W konsekwencji rząd rodezyjski w coraz większym stopniu ulegał separatystycznym naciskom większości białych osadników, które wzmożyły się szczególnie po dojściu do władzy Frontu. Biali koloniści coraz wyraźniej podkreślali wobec brytyjskiej metropolii swe poczucie odrębności. Przywódcy rodezyjscy byli całkowicie świadomi tych nastrojów, toteż zaczęli wywierać nacisk na Wielką Brytanię, aby przyznała niepodległość Rodezji.

Przywódcy Frontu zdawali sobie doskonale sprawę z tego, że pomyślna realizacja ich planów jest uzależniona od wielu czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Sytuacja wewnętrzna kraju była wprawdzie napięta, ale Front Rodezyjski z powodzeniem potrafił wykorzystać we własnym interesie poparcie przeważającej części kolonistów oraz słabość partii liberalnych, jak również pogłębiające się rozbieżności w łonie afrykańskiego ruchu wyzwolenczego.

Traktując słusznie afrykański ruch narodowy jako główną przeszkodę na drodze do utrzymania dominacji białych osadników w Rodezji sto-

⁸⁵ Pełny tekst zob. Proclamation (of Independence), Rhodesian Government Notice, No 737 of 1965, Rhodesian Proclamation, No 53 of 1965, Salisbury 1965, Government printer; również: Unilateral Declaration of Independence (Broadcast by Mr. Ian Smith, Prime Minister of Rhodesia, 11 November 1965) w: Donald Smith, *Rhodesia's the Problem*. London 1969, Appendix D, s. 117-118.

sowali oni wobec niego systematycznie represje w celu całkowitego spariżowania jego działalności, co w znacznym stopniu udało im się osiągnąć. Istotne znaczenie miało też poparcie udzielone elicie rządzącej przez arystokrację plemienną, znajdującą się pod silną presją ze strony władz oraz wrogo nastawioną wobec ruchu narodowowyzwoleńczego. Czynnikiem zewnętrznym, który sprzyjał realizacji planów przywódców rodezyjskich, była nacechowana skłonnością do kompromisu polityka Wielkiej Brytanii. Zarówno konserwatywny rząd Douglasa-Home'a, jak i labou-rzystowski Wilsona, domagały się wprawdzie od nich podjęcia kroków zmierzających do rozszerzenia praw politycznych i obywatelskich Afrykanów, uzależniając od tego ewentualne przyznanie Rodezji niepodległości, ale równocześnie uchylały się od zastosowania niezbędnych środków przymusu w celu spowodowania praktycznej realizacji tych postulatów.

Członkowie rządu Smitha, jak się wydaje, już w 1964 r. doszli do wniosku, że w istocie Wielka Brytania prowadzi wobec Rodezji podwójną grę, starając się z jednej strony zachować swe dotychczasowe wpływy w tym kraju, z drugiej zaś zapobiegać negatywnym reakcjom niepodległych państw Afryki, w szczególności zaś afrykańskich członków brytyjskiej Wspólnoty Narodów, zaniepokojonych rozwojem sytuacji wewnętrznej w samorządnej kolonii. W rzeczywistości bowiem Wielka Brytania nie troszczyła się ani o los ludności afrykańskiej, ani nie wykazywała zrozumienia dla postulatów rodezyjskiego ruchu narodowowyzwoleńczego.

W tym stanie rzeczy przywódcy Frontu mogli wykorzystać chwiejność polityki brytyjskiej dla realizacji swych planów. Jednocześnie podjęli oni wysiłki w kierunku zyskania sobie sojuszników zagranicznych, nawiązując bliskie kontakty z RPA i Portugalią. Zabiegi te spotkały się z przychylną reakcją obu tych krajów, gdyż ich rządy aprobowały w pełni politykę wewnętrzną Smitha. Jak można sądzić z późniejszych wydarzeń, idea utworzenia na południu Afryki bloku skrajnie reakcyjnych reżimów, którego celem byłoby utrwalenie wyzysku i dyskryminacji większości afrykańskiej, zrodziła się właśnie w latach 1964-1965. Należy podkreślić, iż już przed proklamowaniem niepodległości Rodezji, dążenie do stworzenia „białego imperium” zaczęło przybierać realne kształty, o czym świadczyła polityka RPA i Portugalii wobec Rodezji po ogłoszeniu przez nią „jednostronnej deklaracji niepodległości”.

ГЕНЕЗИС РОДЕЗИЙСКОГО КРИЗИСА

Корни родезийского кризиса уходят в период конца 50-х — начала 60-х годов текущего столетия, и даже еще глубже, в период первой четверти XX века, когда тогдашняя Южная Родезия, получив статус самоуправляющейся колонии Великобритании, вступила, в сущности, на путь, который привел ее к независимости, приобретенной в 1965 г. В понимании британских имперских политиков история Южной Родезии началась 13 сентября 1890 г., то есть в момент полного захвата ее британцами. На протяжении следующих 33 лет эта страна была на положении протектората и находилась под управлением Британской Южно-Африканской компании. В тот период был создан первый Исполнительный совет, а затем Законодатель-

ный совет, несколько раз проводились выборы парламента с участием исключительно представителей белого населения. После осуществления определенных подготовительных мер Великобритания предоставила Южной Родезии 12 сентября 1923 г. статус самоуправляющейся колонии с правительством, ответственным перед местным парламентом, число членов которого было увеличено.

Развитие внутреннего положения в Южной Родезии на протяжении 30 лет, с момента получения статуса самоуправляющейся колонии до образования в 1953 г. Федерации Центральной Африки (Родезии и Ньясаленда), характеризовался постепенной консолидацией белого населения состоявшего из представителей разных национальностей, а также укреплением системы эксплуатации и дискриминации африканского большинства. Эта система начала складываться еще в первой четверти XX в. и продолжала развиваться в 30-е, 40-е и 50-е годы. Вторым основным направлением внутренней политики колонизационных властей было стремление противопоставить развитию африканского движения сопротивление, которое начало кристаллизоваться в период после первой мировой войны. В результате политического и экономического развития Южной Родезии после получения статуса самоуправляющейся колонии руководители Великобритании решили именно ей поручить ключевую роль в планируемой Федерации Центральной Африки, целью которой было укрепление влияния Великобритании в этой части Африки.

Федерация Центральной Африки, в состав которой вошли Южная и Северная Родезия, а также Ньясаленд, была образована 1 августа 1953 г. со статусом доминиона и члена британского Содюниженного Королевства. С самого начала существования Федерации Южная Родезия заняла в ней исключительную, привилегированную позицию, базирующуюся на юридических и политических, общественных и экономических основах. 10-летний период существования Федерации характеризовался неустанной консолидацией белого населения, а также обострением внутреннего расово-политического конфликта в Южной Родезии. Укрепление системы дискриминации и эксплуатации африканского большинства сопровождалось быстрым политическим и организационным развитием национально-освободительного движения, ведущим представителем которого стал ЗАПУ. В конце этого периода, в 1962 г. власть в Южной Родезии перешла в руки Родезийского Фронта, выступавшего от имени крайне расистских кругов белого населения. Руководители Фронта не только значительно усилили репрессии против освободительного движения и африканского населения, но также, поддаваясь нараставшим среди белых колонистов сепаратистским тенденциям, выступили против британской метрополии, требуя предоставления Южной Родезии политической независимости. В 1963-1965 годах они постепенно усиливали нажим на Великобританию, стремясь в то же время полностью парализовать деятельность африканского освободительного движения. Ввиду того, что Великобритания не хотела ясно выразить своего отношения к вопросу предоставления Южной Родезии, которая с 24 октября 1964 г. официально называлась Родезией, политической самостоятельности, возросли сепаратистские настроения белого населения, которое все более склонялось к тому, чтобы предпринимать самостоятельные действия по этому вопросу. В результате этих тенденций 11 ноября 1965 г. премьер-министр правительства в Солсбери Ян Смит провозгласил „одностороннюю декларацию о независимости” Родезии, открыв новый этап в истории этой страны.

THE ORIGINS OF THE RHODESIAN CRISIS

The origins of the Rhodesian crisis date back to the 1950s and 1960s and even to an earlier period, that is to the first quarter of the 20th century, when after obtaining the status of a self-governing colony of the Commonwealth, Southern

Rhodesia followed the path which led her to independence in 1965. According to the British imperial politicians the history of Southern Rhodesia began on September 13, 1890 that is with the end of Rhodesia's conquest by the British. During the subsequent 33 years Rhodesia had the status of a protectorate and was under the administration of the British Company of South Africa. At that time the first Executive Council was established and then the Legislative Council, parliamentary elections being conducted several times with the participation of the white population only. After taking some preparatory measures, Great Britain granted Southern Rhodesia the status of a self-governing colony on September 12, 1923 and endowed her with a government responsible to the local Parliament the membership of which had been increased.

The development of the internal situation in Southern Rhodesia during the 30 years — since obtaining the status of a self-governing colony with the establishment in 1953 of the Central African Federation — was characterized by a gradual consolidation of the white community, which was composed of many national elements, and by the consolidation of a system of exploitation of and discrimination against the African majority. This system had already been initiated in the first quarter of the 20th century and was continued in the 1930s, 1940s and 1950s. Another principal direction of the internal policy of the settlers' authorities was an endeavour to counter the development of an African resistance movement which began to crystallize during the First World War. The political and economic development of Southern Rhodesia after obtaining the status of a self-governing colony was the reason that Great Britain's leaders decided to commission Rhodesia with a key role in the Central African Federation. The latter was to strengthen the influence of the British Crown in that part of Africa.

The Central African Federation, composed of Southern Rhodesia, Northern Rhodesia and Nyasaland, was established on August 1, 1953, and obtained the status of a dominion and a member of the Commonwealth of Nations. Since the very beginning of the existence of the Federation, Southern Rhodesia had an exceptionally privileged position in it, based on legal, political, social and economic factors. The ten years of the existence of the Federation were marked by a constant consolidation of the group of white settlers and by a sharpening of the internal, political and racial conflicts in Southern Rhodesia. The consolidation of the system of discrimination and exploitation of the African majority was accompanied by the rapid political and organizational development of the national liberation movement, the leading representative of which was the ZAPU. By the end of this period, in 1962, the Rhodesian Front representing the most racist attitudes of white settlers, took power in Southern Rhodesia. The Front leaders not only intensified the repressions against the national liberation movement and the African population, but under the pressure of the separatist tendencies of the white settlers spoke against the British metropoly, and demanded political independence for Southern Rhodesia. In the years 1963-1965, they exerted ever greater pressure on Great Britain and at the same time attempted to completely paralyze the African national liberation movement. When Great Britain declined to take an equivocal stand on the granting of political independence to Southern Rhodesia — which since October 24, 1964 bore the official name of Rhodesia — the separatist tendencies of white settlers increased and were expressed in the readiness to take unilateral steps to achieve the goal. As a result, on November 11, 1965, Ian Smith, Prime Minister of the Salisbury government, announced the "unilateral declaration of independence", a fact which opened a new stage in the history of Rhodesia.